

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky

Ekologická výchova v mateřských školách v okresech Hradec Králové a Náchod

Diplomová práce

Autor: Bc. Lenka Adamcová

Studijní program: Pedagogika předškolního věku se zaměřením na děti
se speciálními potřebami

Vedoucí práce: PhDr. Yveta Pohnětalová, Ph.D.

Oponent práce: PhDr. Vladimír Václavík, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Lenka Adamcová
Studium:	P21P0794
Studijní program:	N0112A300001 Pedagogika předškolního věku se zaměřením na děti se speciálními potřebami
Studijní obor:	Pedagogika předškolního věku se zaměřením na děti se speciálními potřebami
Název diplomové práce:	Ekologická výchova v mateřských školách v okresech Hradec Králové a Náchod
Název diplomové práce AJ:	Environmental education in kindergartens in Hradec Králové and Náchod districts

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je zjistit, jakým způsobem učitelé v mateřských školách realizují ekologickou výchovu. Dílčím cílem je na základě zjištěných výsledků vytvořit přehled, jakými způsoby je v předškolním vzdělávání ekologická výchova realizována. Empirická část diplomové práce obsahuje analýzu kvantitativního dotazníkového šetření v okresech Hradec Králové a Náchod, přičemž dotazník vlastní konstrukce je stěžejní výzkumnou metodou.

Zadávací pracoviště:	Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Yveta Pohnětalová, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Vladimír Václavík, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	15.12.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

ADAMCOVÁ, Lenka. *Ekologická výchova v mateřských školách v okresech Hradec Králové a Náchod*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 82 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá tématem ekologické výchovy v mateřských školách. Cílem této práce je zjistit, jakými způsoby učitelé realizují ekologickou výchovu v předškolním vzdělávání. Teoretická část se věnuje ekologické výchově, jejím názvům, cílům a environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách. Je zde také nastíněno téma odcizování člověka přírodě a možnosti, jak od raného dětství pěstovat vztah dětí k přírodě. Dále je věnována pozornost Rámcovému vzdělávacímu programu pro předškolní vzdělávání, kompetencím učitelky mateřské školy, pedagogickým prostředkům, metodám a pomůckám. Empirická část obsahuje výsledky dotazníkového šetření mezi učiteli mateřských škol z okresů Hradec Králové a Náchod. Poslední kapitola má sloužit jako inspirace s konkrétními tipy a doporučeními do praxe.

Klíčová slova: ekologická výchova, environmentální výchova a vzdělávání, předškolní výchova, mateřská škola, výchova v přírodě

Annotation

ADAMCOVÁ, Lenka. *Environmental education in kindergartens in Hradec Králové and Náchod districts*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 82 pp. Diploma Thesis.

The diploma thesis deals with the topic of ecological education in kindergartens. The aim of this work is to find out how teachers implement environmental education in preschool education. The theoretical part is devoted to ecological education, its notions, goals and environmental education and also school education and enlightenment in this area. The topic of alienation of man from nature is also outlined here as well as the possibility of cultivating children's relationship with nature from early childhood. Attention is also paid to the Framework Educational Programme for preschool education, the competences of the kindergarten teacher, pedagogical resources, methods and aids. The empirical part contains the results of a questionnaire survey among kindergarten teachers from the Districts of Hradec Králové and Náchod. The last chapter is intended to serve as inspiration with specific tips and recommendations to use in practice.

Keywords: ecological education, environmental education and training, preschool education, kindergarten, education in nature

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

Poděkování

Děkuji vedoucí práce PhDr. Yvetě Pohnětalové, Ph.D. za odborné vedení a podnětné rady. Můj velký dík patří také mé mamce a Radovanovi za jejich podporu, trpělivost a péči. A také děkuji všem dalším lidem, kteří při mně stáli, pomáhali mi a podporovali mě během celého studia a psaní diplomové práce.

Obsah

Úvod	10
1 Ekologická výchova	11
1.1 Vymezení pojmů	11
1.2 Cíle	12
1.3 Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta	13
1.4 Odcizování člověka přírodě	14
2 Ekologická výchova v mateřské škole	18
2.1 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání	18
2.2 Učitelka mateřské školy a ekologická výchova	18
2.3 Přírodovědná gramotnost	21
2.4 Učení hrou a prožitkem	24
2.5 Pedagogické prostředky a metody v ekologické výchově	25
2.6 Pomůcky	31
3 Metodologie	34
3.1 Výzkumné otázky	34
3.2 Příprava výzkumného šetření	34
3.3 Výzkumný soubor	34
3.4 Výzkumná metoda	35
3.5 Analýza získaných dat	35
3.6 Limity výzkumného šetření	35
4 Výsledky	37
5 Shrnutí výsledků a odpovědi na výzkumné otázky	53
6 Diskuse	57
7 Ekologická výchova v praxi	60
7.1 Metody práce	60
7.2 Pomůcky	61

7.2.1	Běžné pomůcky.....	61
7.2.2	Digitální pomůcky.....	61
7.3	Zpestření ekologické výchovy	62
7.3.1	Projekty.....	63
7.3.2	Spolupráce s osobami a institucemi mimo prostředí MŠ	64
7.4	Když se v mateřské škole slaví	66
7.4.1	Akce a slavnosti	66
7.4.2	Svátky přírody.....	67
7.5	Zdroje inspirace.....	68
	Závěr.....	70
	Seznam použitých zdrojů.....	72
	Seznam použitých zkratk	80
	Seznam obrázků a grafů	81
	Seznam příloh	82

Úvod

Diplomová práce se zabývá ekologickou výchovou v předškolním vzdělávání. Toto téma je mi blízké, jelikož ráda trávím čas v přírodě. Prožitky z raného dětství v přírodě mohou mít do budoucna významný vliv na vztah jedince k přírodnímu prostředí a jeho chování vůči němu. Dětství prožité v kontaktu s přírodou ovlivnilo práci např. britského zoologa, ochránce přírody a spisovatele Geralda Durrella, švédské spisovatelky Astrid Lindgrenové a u nás v Čechách Emilie Strejčkové, která založila středisko ekologické výchovy Toulcův dvůr, MŠ Semínko ad. (Jančaříková, 2010). Rodiče a učitelé MŠ jsou při seznamování s přírodou důležitými průvodci dětí v předškolním věku. Kapuciánová (2014) zdůrazňuje vliv daných osob na kvalitu a efektivitu ekologické (environmentální) výchovy. Úloha učitelů v mateřských školách a jejich vztah k přírodě tak nabývá na významu. V mateřské škole máme možnost obohatit dosavadní zkušenosti dětí o něco nového. Radost z pobytu venku a bezpečí jsou na prvním místě. Inspiraci ke zdravému seznamování s přírodou a práci s riziky s ní spojenými můžeme brát od lesních mateřských škol (Mrkvička, 2/2021). Toto téma se promítá také do hlavního kurikulárního dokumentu RVP PV, ze kterého pak vychází další důležité dokumenty mateřských škol, jako je ŠVP a TVP. Kontakt s přírodou má příznivý vliv na celkový rozvoj dětí, což říkají také autoři minimetodiky „S dětmi za přírodou“ (NÚV, 2015). Teoretické a praktické literatury a výzkumů k danému tématu od počátku století výrazně přibylo a přibývá. Myslím si, že bílé místo, o kterém se mluvilo ještě na začátku 21. století, se postupně úspěšně zaplňuje.

Tato diplomová práce si klade za cíl zjistit, jakými způsoby učitelé mateřských škol realizují ekologickou výchovu. Teoretická část začíná obecným vymezením ekologické výchovy, na které navazuje zaměření na mateřské školy a předškolní věk. Pozornost je věnována také tématu odcizování člověka přírodě. Následně jsou uvedena doporučení různých autorů, jak pěstovat vztah k přírodě již od raného věku dětí. K tomu může také pomoci například přehled pedagogických prostředků, metod a pomůcek vhodných pro realizaci ekologické výchovy. V empirické části jsou uvedeny výsledky dotazníkového šetření mezi učiteli mateřských škol z okresů Hradec Králové a Náchod. Je zde také diskuse výsledků a porovnání s dalšími výzkumy, literaturou a články. Doufám, že tato práce přinese inspiraci do praxe a také podnítky k zastavení a zamyšlení se nad tím, co skutečně používáme k realizaci ekologické výchovy a jak bychom náš přístup mohli obměnit a posunout.

1 Ekologická výchova

Hlavním tématem diplomové práce je ekologická výchova. Tato kapitola se zabývá jak vymezením pojmů týkajících se ekologické výchovy, jejích předešlých i současných názvů, cílů, definic, tak státním programem EVVO. Závěr kapitoly je věnovaný tématu odcizování člověka přírodě.

1.1 Vymezení pojmů

Ekologická výchova nebo také environmentální výchova. To jsou dva pojmy, které jsou často skloňovány v prostředí českých škol v souvislosti s přírodou. Činčera (2007, s. 17) o ekologické výchově uvádí, že „...*představuje tradiční směr environmentální výchovy, kladoucí důraz na poznání přírody a jejích základních procesů.*“ V historii až po současnost můžeme najít mnoho spolků a uskupení, která se zajímají o přírodu, věnují aktivní pozornost jejímu poznávání a zlepšování nebo aspoň udržování jejího stavu. V tomto kontextu je možné uvést například Skaut (Junák), Woodcraft, Český svaz ochránců přírody nebo Hnutí Brontosaurus. Ve formálním pojetí jsou aktéry také oddělení Ministerstva životního prostředí (dále jen MŽP), regionální samosprávy nebo správy chráněných oblastí. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) v rámci spolupráce s MŽP vydalo Metodický pokyn MŠMT k zajištění EVVO. V tomto dokumentu se používají ekologická výchova a environmentální výchova jako synonyma. Pedagogický slovník vykládá heslo ekologická výchova/vzdělávání s odkazem na heslo environmentální výchova, protože spolu významově souvisí. Podle Průchy a spoluautorů (2009, s. 69) je environmentální výchova „...*zaměřená na ochramu a tvorbu životního prostředí. Širší pojetí než přírodovědně založená ekologická výchova. Zahrmuje také sociální, hodnotové a etické zaměření výchovy k aktivní účasti na tvorbě zdravého životního prostředí.*“ Z pohledu Emilie Strejčkové (Strejčková, 2005) si jsou termíny ekologická výchova a výchova k udržitelnému životu obsahově velmi podobné. Leblová (2012, s. 16) vysvětluje pojem výchova k udržitelnému rozvoji jako „...*odmítnutí konzumu a přijetí zdravého životního stylu. Předpokládá široké a hluboké pochopení zákonitostí vývoje společnosti v oblasti sociální, ekonomické, kulturní...*“. Pro jednodušší a jasnější orientaci učitelů mateřských škol se jeví jako dobrý pomocník minimetodika „S dětmi za přírodou“ (více viz podkapitola 2.3). S tím souvisí také termín přírodovědná gramotnost, který Blažek a Příhodová (2016 in Jančaříková, 2017, s. 13) vysvětlují jako „...*schopnost přemýšlet a jednat aktivně ve všech věcech souvisejících s přírodními vědami a jejich principy.*“

1.2 Cíle

„Základním cílem environmentální výchovy v předškolním věku je podnítit v dětech touhu poznávat okolní svět a rozvíjet ji v hluboký a trvalý vztah k přírodě, který se později přemění v dovednost poznat v životním prostředí dysfunkce a (ještě později) v chuť přírodu aktivně chránit.“ (Jančaříková, 2010, s. 12)

Ekologickou výchovu můžeme používat jako účinný prostředek, jak rozvíjet u dětí vztah k přírodě. Často prostřednictvím přírody vzniká také hlubší vztah k místu. Například když malý chlapec s otcem zasadí strom, ten pak vidí růst a v dospělosti na jeho větev naváže houpačku, na které houpe vlastního potomka. Pokud mají děti dostatek příležitostí, času a podpory, je velká pravděpodobnost, že se u nich postupně bude rozvíjet porozumění přírodě a dovednosti k jejímu zkoumání. Později naváže rozvoj schopnosti řešit problémy a konflikty související s životním prostředím. Ve starším věku pak může být člověk připraven jednat ve prospěch životního prostředí. (Daniš, Nechvátalová, 2015)

Podle Hany Librové je cílem environmentální výchovy (Leblová, 2012, s. 16) „...člověk schopný bohatého života docíleného skromnými prostředky, aniž by si přišel o něco ochuzený.“ Výzkumy dokládají, že environmentální senzitivita člověka souvisí s jeho vlastními zkušenostmi s přírodou, které nasbíral v dětském věku (Leblová, 2012).

Daniš a Nechvátalová vidí tři cesty a jejich kombinace jako prostředky k dosahování příznivého životního prostředí, na které má právo každý člověk podle Listiny základních práv a svobod. Jsou jimi: restrikce pod hrozbou trestu za nedodržení, odměny pro ty, co chrání životní prostředí, a výchova a vzdělávání. Vzdělávání sází více na vnitřní motivaci jedince a jeho svobodnou volbu v tom, jestli se bude chovat k přírodě šetrným způsobem. (Daniš, Nechvátalová, 2015, s. 2)

Činčera (2007, s. 12) bere environmentální výchovu jako cestu „...ke sladění člověka s řádem Bytí.“

Zde jsou uvedeny dva pohledy, jak lze definovat očekávané výstupy ekologické výchovy. Jančaříková (2010, s. 13) uvádí čtyři obecně napsané očekávané výstupy, přičemž pouze na první z nich se zaměříme v předškolním období:

- má vztah k přírodě, projevuje citlivost;
- rozpozná narušení vztahů (dysfunkčnosti) v přírodě;

- projevuje odhodlání žít v souladu s udržitelným životem a pomáhat přírodě (odstraňovat dysfunkčnosti);
- žije v souladu s pravidly udržitelného života, přírodu (přiměřeně svým možnostem) skutečně chrání

Rejchrtová (2019, s. 40) uvádí očekávané výstupy podle RVP PV:

- dítě chce poznávat své okolí a svět;
- dítě má zájem pochopit jevy kolem sebe, ptát se;
- dítě prožívá vztah k přírodě, sounáležitost s přírodou živou i neživou;
- dítě ochraňuje přírodu, cítí k ní zodpovědnost a úmyslně ji nepoškozuje;
- dítě se chová vstřícně a ochotně pomáhá tam, kde je třeba; zvládá jednoduché činnosti v péči o nejbližší prostředí a potřeby druhých

Oba dva pohledy jsou si podobné, ale každý je odlišně podaný. První je velmi obecný a pod druhým si lze již konkrétněji představit, jakým způsobem bychom tyto cíle mohli naplňovat.

1.3 Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta

Aktuálně je schválený Státní program EVVO (environmentální vzdělávání, výchova a osvěta) a EP (environmentální poradenství) na léta 2016–2025, který zaštiťuje Ministerstvo životního prostředí České republiky (MŽP, 2008–2023). Oblasti školství se týká především část EVVO. Metodický pokyn k EVVO vydalo MŠMT a je platný od roku 2008 až do teď. Jeho obsah je podle aktuálních změn průběžně upravován. (Metodický pokyn MŠMT, 2008) Obě ministerstva spolupracují na realizaci EVVO v českých školách. *„Při realizaci EVVO se doporučuje uplatňovat takové metody a formy vzdělávání, které vedou k aktivizaci žáků a k podpoře činnostního učení. Důležitou složkou EVVO je i přímé učení ve venkovním terénu, které je hlavně v předškolním a mladším školním věku navíc spojeno i s včasným rozvíjením harmonické osobnosti a přirozené vitality dětí“* (Metodický pokyn MŠMT, 2008, s. 7). Níže je uvedena upravená verze doporučení pro předškolní vzdělávání, z Metodického pokynu MŠMT k zajištění EVVO, s přidanou položkou „přírodní koutek ve třídě“, který jsem při praxích v mateřských školách potkávala velmi často.

Co můžeme využívat k realizaci EVVO v předškolním vzdělávání:

- přírodní koutek ve třídě
- školní zahrady
- školní ekologické projekty (včetně účasti v mezinárodních, celostátních a regionálních)
- poznávání okolí mateřské školy
- ekologické výukové programy ve střediscích ekologické výchovy
- vzdělávací programy muzeí, správ chráněných území, zoologických zahrad, občanských sdružení a dalších institucí
- vícedenní pobytové programy zaměřené na EVVO a výuku v terénu (spíše předškoláci)
- spolupráci s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli
- kurzy, semináře a specializační studia DVPP
- technická a organizační opatření přispívající k ekologizaci provozu školy, školského zařízení

(Adamcová, 2021, s. 13–14)

Spolupráce s výše uvedenými osobami a institucemi by měla být především doplňkem a obohacením ekologické výchovy v mateřské škole (dále MŠ), ne její náhradou. (Jančaříková, 2010) Konkrétní příklady školních ekologických projektů, středisek ekologické výchovy a osob, se kterými je možné spolupracovat, jsou uvedeny v kapitole 7.

Rymanowicz a kolektiv (2020, s. 1) zkoumali dopady programu předškolního vzdělávání na farmě a v přírodě na předškolní děti. Již v abstraktu článku se dozvídáme podstatnou informaci doloženou daným výzkumem, že „...*kvalitní programy na farmě nebo v přírodě mohou pozitivně ovlivnit jazykové a konverzační dovednosti dítěte, zvýšit jeho zájem o přírodu a touhu po zkoumání a pozitivně ovlivnit rodinné interakce.*“

1.4 Odcizování člověka přírodě

Rychlá doba, stres, převážně městský styl života, ubývající zeleň v okolí lidských příbytků, častá školní výuka pouze mezi čtyřmi stěnami, ...

Odcizování člověka přírodě je téma v posledních letech hodně skloňované v zahraničí a u nás se o něm už také mluví. A není se čemu divit, když i OSN údajně předpokládá, že

do roku 2050 bude žít ve městech až 68 % lidské populace, přitom na začátku 19. století to byla pouze 3 % (Miklík, 2019). Když se podíváme o několik desetiletí zpět, můžeme si vzpomenout na českou ambasadorku Emilii Strejčkovou, která této problematice věnovala velkou část svého života nejen ve výzkumu, ale také v praxi. Dodnes je toho důkazem např. Středisko ekologické výchovy Toulcův dvůr a Mateřská škola Semínko při tomto středisku. V současnosti se tématu kontaktu dětí s přírodou věnují například Kateřina Jančaříková, Petr Daniš a mnoho dalších. Ze zahraničí je možné zmínit například Richarda Louva, autora knihy *Poslední dítě v lese* (v originále: *Last Child in the Woods*), vydané v roce 2005, která zahýbala světem a rozpoutala tak diskusi v celé společnosti.

„Kromě intuice a teorie máme nyní i důkazy. Stále více se prokazuje, že kontakt lidí s přírodou je pro ně velice přínosný“ (Howard Frumkin, 2007 in Daniš, 2016, s. 12). V této oblasti existuje mnoho výzkumů, zejména zahraničních. Některé poznatky z těchto výzkumů Petr Daniš přepsal do srozumitelné formy v knize *„Děti venku v přírodě: ohrožený druh?“*.

V souvislosti s tématem děti a příroda je třeba zmínit český kvalitativní výzkum *„odcizování člověka přírodě“* z roku 2004, na kterém spolupracovalo mnoho lidí z více oborů (Národní registr výzkumů, 2004). Ze základního výzkumného týmu např. již zmíněná Mgr. Emilie Strejčková, doc. PhDr. Marek Franěk, CSc., Ph.D., Mgr. Hana Kloufarová, PhDr. Helena Vostradovská ad. Zde je nástin jedné z mnoha zkoumaných oblastí v rámci výzkumu. V jakém prostředí trávíte nejvíce času? Kde byste chtěly být? Kde jste nikdy nebyly? To jsou otázky, na které hledali výzkumníci odpovědi u dětí z MŠ a ZŠ během vzdělávacího programu v Toulcově dvoře. Během této části výzkumu byly dětem předkládány obrázky s různými druhy prostředí. Děti odpovídaly připevňováním barevných štítků k předloženým obrázkům. Výsledky šetření ukazují na to, že pražské děti nejčastěji tráví čas doma, zatímco čas strávený v přírodě je poměrně nízký. Projevilo se to i na znalostech a zkušenostech s různými druhy rostlin a živočichů. (Kloufarová in Strejčková, 2005) *„Těžko říct, nakolik to je důsledek malého kontaktu s přírodou, a tím způsobeného nedostatku osobních zkušeností, nakolik je to projev toho, že se děti dostávají do přírody často jen při sportovní činnosti a tehdy ji vnímají pouze jako kulisu, a nakolik to vypovídá o znalostech dospělých v rodině a pedagogů ve školce či škole a jejich schopnostech dětem svoje vědomosti předat“* (Kloufarová in Strejčková, 2005, s. 82).

Důsledky odcizení dětí přírodě

Zjednodušeně je možné si důsledky odcizení dětí přírodě rozdělit do tří oblastí: osobní, týkající se vztahu k přírodě a týkající se celé společnosti a jejího rozvoje. Takto je rozdělily Helena Vostradovská a Hana Klonfarová v příspěvku, který byl vydán v knížce „Děti, aby byly a žily“ vycházející z výše uvedeného výzkumu. Všechny tři oblasti se navzájem prolínají. Oblast osobní se skládá z fyzického a psychického zdraví a jejich celkového rozvoje. Autorky uvádějí příklady negativních důsledků, jako jsou „...menší obratnost a fyzická zdatnost, menší odolnost vůči výkyvům teplot a počasí vůbec atd. (...) Menší zkušenost s přírodním prostředím se také může projevat neznalostí a podceňováním rizik spojených s pobytem v přírodě, špatnou orientací“ (Vostradovská a Klonfarová in Strejčková, 2005, s. 89). Vztah k přírodě se rodí postupně. Je jen na nás dospělých, jestli ho budeme podporovat a posilovat u dětí pobytem venku, zkoumáním a poznáváním přírodního systému, nebo jestli se bude dále posilovat pouze pocit nepohodlí a nudy ve spojení s přírodou, který je častý u starších dětí.

O citové deprivaci se už nějakou dobu mluví, ale věděli jste, že nějaký druh deprivace může vzniknout i vůči přírodě? V souvislosti s odcizováním člověka přírodě vznikl nový termín „ekologický deprivant“. Tj. jedinec, který postrádá kladný vztah k přírodě, zná velmi málo anebo vůbec přírodní jevy a jejich zákonitosti. V dětství mu chyběl vhodný či dostatečný kontakt s přírodním prostředím. V budoucnu pak může takový člověk jakéhokoli povolání dělat nevhodná rozhodnutí, kterými půjde proti trvale udržitelnému životu. Velký vliv má třeba starosta nebo politik, který např. rozhodne o zastavění zelených ploch, schválí nevhodnou úpravu přírodního terénu nebo nesmyslné hygienické normy. Toto může mít další důsledky jako např. zvyšující se výdaje na zdravotnictví nebo na ochranu a revitalizaci přírodních ploch. (Strejčková, 2005)

Pokud se podíváme do Státního programu EVVO a EP na léta 2016–2025, nalezneme zde bod, který je zaměřen na revizi platných pravidel „opatření 5.2.1 – Analyzovat legislativní i nelegislativní normy v oblasti hygieny a bezpečnosti i z hlediska jejich vlivu na kontakt dětí a dospělých s přírodou“ (Státní program EVVO a EP na léta 2016–2025, s. 35).

Americký spisovatel a novinář Louv popsal poruchu osobnosti z nedostatku přírody (Nature Deficit Disorder), která podle něj „...zahrnuje snižující se užívání našich smyslů, poruchy pozornosti a vyšší míru fyzických a psychických nemocí“ (2005 in Daniš, 2016, s. 10).

Příroda také ovlivňuje sociální zdraví. Z výzkumů vyplývá, že dostatek nebo nedostatek přírodního prostředí na místech, kde lidé žijí, ovlivňuje jejich sociální chování. Pokud lidem chybí zeleň, jsou mnohem častěji agresivní, mají sklony k násilí a páčání trestných činů. Dostatek zeleně však přispívá k tvorbě zdravých mezilidských vztahů a motivuje trávit více času venku. (Daniš, 2016)

Důležité je také věnovat pozornost tomu, jak oslabovat a postupně odstraňovat důsledky odcizování přírodě. Vostradovská a Kloufarová (Strejčková, 2005) na konci příspěvku uvádí několik doporučení pro rodiče, učitele a odborníky. Tento seznam je však poměrně obsáhlý a zasahuje do více oborů, což může být nepřehledné. Pro snadnější zorientování bych doporučila rodičům a učitelům spíše minimetodiku „S dětmi za přírodou“ jako jednoduchý a inspirativní návod, jak začít hned v praxi (viz podkapitola 2.3).

2 Ekologická výchova v mateřské škole

Tato kapitola je zaměřena na ekologickou výchovu v mateřské škole. Na začátku je pozornost věnována Rámcovému vzdělávacímu programu pro předškolní vzdělávání, kompetencím učitelky mateřské školy, přírodovědné gramotnosti a na ni navazující učení hrou a prožitkem. V dalších podkapitolách jsou uvedeny pedagogické prostředky a metody, zároveň i pomůcky používané při ekologické výchově.

2.1 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále RVP PV) je závazný dokument, kterým se podle platné legislativy musí mateřské školy řídit. RVP PV obsahuje pět oblastí: Dítě a jeho tělo, Dítě a jeho psychika, Dítě a ten druhý, Dítě a společnost a Dítě a svět. Ve všech oblastech jsou stanoveny dílčí vzdělávací cíle (co učitel u dítěte podporuje), vzdělávací nabídka (co učitel dítěti nabízí), očekávané výstupy (co dítě na konci předškolního období zpravidla dokáže) a rizika (co ohrožuje úspěch vzdělávacích záměrů učitele). Všechny výše jmenované oblasti nabízí spoustu možností, jak je přirozeně propojit s ekologickou výchovou. Tyto možnosti jednoduše přiblížila Lebllová ve své knize ‚Environmentální výchova v mateřské škole‘, která je postavena na jejích vlastních zkušenostech z praxe. Nejvíce se ekologická výchova promítá v poslední z pěti oblastí – Dítě a svět. Každá MŠ na základě RVP PV a svých individuálních podmínek vytváří svůj jedinečný ŠVP (tj. školní vzdělávací program) a následně v jednotlivých třídách učitelky vytváří TVP (tj. třídní vzdělávací program), kde je v různých podobách a obměnách přirozeně začleněna ekologická výchova. Podle Lebllové (2012) ekologická (environmentální) výchova příznivě působí na rozvoj a osvojování si klíčových kompetencí daných RVP PV.

2.2 Učitelka mateřské školy a ekologická výchova

Tato podkapitola přibližuje kompetence učitelky mateřské školy z úhlu pohledu různých autorů a doporučení k ekologické výchově. Pro jednotnost je v textu používán termín učitelka, také ale z důvodu převahy žen v předškolním vzdělávání. Závěr podkapitoly je věnován vzdělávání učitelů.

Hned na začátku je důležité říct, že níže vypsání kompetence a složky osobnosti jsou jen shrnutím a obecným přiblížením oblastí důležitých v profesi učitelky mateřské školy, ve kterých by se měla orientovat. Slouží spíše pro reflexi toho, co učitelka ovládá, a inspiraci pro její další rozvoj a vzdělávání. Každý z nás má své silné a slabé

stránky. Každý z nás má každý den možnost stát se lepším člověkem, než jakým byl včera. Pokud se v jedné třídě sejdou učitelky, které se navzájem doplňují (např. jedna, které je blízká hudební a ekologická výchova, a druhá, která miluje výtvarnou a tělesnou výchovu), může to být pro ně samotné i pro děti velkým obohacením.

Kompetencemi učitelky mateřské školy se zabývají např. Zora Syslová a Ilona Gillernová. Zabývala se jimi i Jaroslava Vašutová (2004, s. 92), která definovala profesní kompetence učitelky „...*jako otevřený, rozvoje schopný systém profesních kvalit, které pokrývají celý rozsah výkonu profese v komponentách znalostí, dovedností, zkušeností, postojů a osobnostních předpokladů (...) charakterizuje efektivní jednání učitele v jednotlivých vrstvách jeho činnosti a v jednotlivých pedagogických rolích.*“ Vašutová (2007) dělí kompetence na předmětové; didaktické a psychodidaktické; pedagogické; diagnostické a intervenční; sociální, psychosociální a komunikativní; manažerské a normativní; profesně a osobnostně kultivující. Pártlová a Podhrázká (Svobodová, Vítečková a kol., 2017) přidaly ke každé kompetenci vysvětlení, co to znamená pro učitelku MŠ, a příklady otázek k sebereflexi.

Ve skriptech „Základy seznamování s přírodou a společností“ pro studenty učitelství pro mateřské školy Šimik přirovnává osobnost učitelky k trojnožce. Dělí osobnost učitelky na tři složky – osobnostní, odbornou a pedagogicko-psychologickou. V každé z těchto složek zdůrazňuje nějakou přednost, která má významný vliv na výchovu a vzdělávání dětí. Osobnostní složka zahrnuje charakterově-volní vlastnosti učitelky. Důležité místo zde mají láska k dětem, vztah učitelky k přírodě a společnosti a sociálně-komunikativní kompetence. V odborné složce by učitelka měla být vybavena základními znalostmi z přírodovědných a společensko-vědních oborů a také prakticko-organizačními kompetencemi, které jí pomáhají dělat názorné ukázky, pokusy a praktické činnosti s dětmi. Třetí je složka pedagogicko-psychologická zahrnující znalosti zákonitostí výukového procesu a psychologické problematiky. (Šimik, 2007)

Učitelka u dětí „...*může probudit (nebo utlumit) další touhu se vzdělávat a poznávat*“ (Šimik, 2007, s. 12). Důležité je nejen vědět, ale také umět jednoduše a srozumitelně předat a zažehnout nadšení pro danou věc i u druhých.

Doporučení pro učitelky k ekologické výchově

K ekologické (environmentální) výchově existuje mnoho doporučení. Jedno takové napsala Kapuciánová (2014, s. 42–43) pro učitelky MŠ. Učitelka:

- připravuje aktivity a programy v souladu s poznatky z oboru
- navštěvuje EVVO konference a semináře; seznamuje se s příklady dobré praxe
- upřednostňuje vlastní práci s dětmi před návštěvami ekocenter nebo lektorů ve třídě
- poskytuje dětem věcně správné, vhodně zjednodušené a zajímavě podané informace
- nebojí se přiznat, že něco neví nebo nezná; ukáže dětem postup, jak informace vyhledat
- respektuje individuální zvláštnosti osobnosti i vývoje každého dítěte; nepřetěžuje (např. požadavkem na znalost názvů stromů, živočichů, rostlin)
- podporuje zvědavost, oceňuje aktivitu a tvořivost dětí
- aktivně upravuje vnitřní i venkovní prostředí MŠ tak, aby lépe vyhovovalo požadavkům EVVO a UR (nejspíš ‚udržitelnému rozvoji‘, poznámka autora této diplomové práce)
- zapojuje děti do společné práce; dbá na sebeobsluhu dětí
- kriticky hodnotí informace (např. reklamy) a vhodným způsobem je interpretuje dětem
- zapojuje rodiče, popř. prarodiče a další veřejnost, do života MŠ
- do MŠ zve zajímavé osobnosti, organizuje návštěvní programy (např. myslivec, sokolník)
- je dětem pozitivním vzorem; sama sebe pozitivně vnímá a rozvíjí

Šimik (2007) doporučuje učitelům založit si deník na postřehy z vlastní praxe, který může být prostředkem k seberozvoji. Například reflexe našeho chování před dětmi nám může pomoci identifikovat některé naše silné a slabé stránky, které pak můžeme postupně posilovat, oslabovat či nahrazovat jinými funkčními vzorci. Můžeme se ptát třeba: Jakým způsobem jsem předala dětem informace o chování v lese? Jaká byla moje reakce na pohozené odpadky u cesty? I příklad špatného chování člověka vůči přírodě můžeme použít pro výchovné a vzdělávací účely.

Vzdělávání učitelů

Vzdělávání učitelů obvykle začíná přípravou na učitelské povolání na střední odborné škole pedagogické nebo na pedagogické fakultě vysoké školy. V případě střední školy je název oboru většinou ‚předškolní a mimoškolní pedagogika‘, na vysoké škole v případě bakalářského studia ‚učitelství pro mateřské školy‘ a v případě magisterského studia ‚pedagogika předškolního věku‘. Další variantou je studium na vyšší odborné škole pedagogické. Environmentální výchova je dnes často součástí studijního plánu škol pro budoucí učitelky MŠ. DVPP je další vzdělávání pedagogických pracovníků a v rámci něho si můžou učitelky vybírat z široké nabídky seminářů, webinářů a workshopů. Většina z nich mívá akreditaci MŠMT. DVPP nabízí různé instituce, spolky a ekologická střediska. Další možností je ‚specializační studium pro koordinátory EVVO v MŠ‘. Inspiraci a příklady dobré praxe lze čerpat například z celostátního programu Mrkvička atd.

2.3 Přírodovědná gramotnost

Rozvoj přírodovědné gramotnosti (definice viz podkapitola 1.1) začíná už v předškolním věku. Pokládáme zde základy pro budoucí schopnost se aktivně účastnit diskusí a spolurozhodování v oblastech týkajících se přírody. (Jančaříková, 2017)

Rozvíjení senzitivity je podstatné pro utváření vztahu k přírodě a vztahu k místu, kde žijeme. Nejlepší cestou, jak ji podporovat, je pravidelný kontakt s přírodním prostředím. Proč? A jak? Na to odpovídá následující shrnutí v deseti bodech z minimetodiky „S dětmi za přírodou“ (NÚV, 2015).

1. Poskytujeme dětem dostatek příležitostí k poznávání přírody

Pobytem v přírodě je podporována přirozená aktivita dětí. Poznávání a dětská zvědavost mohou být tak syceny prostřednictvím činností a her v přírodním prostředí. Jak často a na jak dlouho chodíte ven do přírody?

2. Hrajeme si s dětmi v pestrém prostředí

Příroda jako průvodce na cestě poznávání sebe sama a světa kolem nás. Je to také přirozený podněcovatel rozvoje motorických dovedností dětí. Prostor, ve kterém trávíme čas, nás ovlivňuje.

3. Nabízíme dětem rozmanité činnosti v přírodě

Příroda je velkou zahradnicí, ve které se nachází různé druhy látek a materiálů, u kterých můžeme hravou formou zkoumat jejich vlastnosti a možnosti použití.

4. Podporujeme u dětí chuť zkoumat a objevovat

„Pomáhejme dětem objevovat vztahy a souvislosti v přírodě v rozsahu a na úrovni odpovídající jejich možnostem a schopnostem (např. proměny přírody v ročních obdobích, vývoj rostlin a živočichů). Poskytujeme dětem příležitost odhadnout průběh a výsledek jednoduchého přírodního jevu (např. tání ledu, odpařování vody, líhnutí motýlů)“ (NÚV, 2015).

5. Poskytujeme dětem vhodné pomůcky k pozorování a dokumentování přírody

Možnost vyzkoušet si činnosti, které obvykle dělají dospělí, je pro děti lákavé. Ukazujme dětem práci s pomůckami, jako je lupa, metr, fotoaparát apod., a dejme jim možnost, aby si samy vyzkoušely jejich používání při vlastním bádání. Vedme děti k tomu, aby si zkoušely své zkoumání zaznamenávat a zpětně o něm mluvit. *„Např. popis, co viděly pod lupou; srovnat vývoj rostliny podle pořízených fotografií; zapsat výsledky měření.“ (NÚV, 2015)*

6. Zapojujeme se společně s dětmi do činností přispívajících k péči o životní prostředí a okolní krajinu

Dospělí jsou pro děti vzorem. Jak se chováme my, tak se budou velmi pravděpodobně chovat naše děti v dospělosti. Platí nejen ve vztahu k přírodě.

7. Pokládáme dětem „dobré otázky“

Dobré otázky nás nutí zamyslet se, než na ně odpovíme, a mají více než jednu správnou odpověď. Odpovědi na otázky jsou ovlivněny dosud nasbíranými zkušenostmi dítěte. *„Dobrá‘ otázka musí vést žáky k iniciativě, bádání, k pozorování, nebo dokonce k experimentování“ (Jančaříková, Novotná a Říhová, s. 15, 2020).*

Kladením dobrých otázek ve výuce se zabývají v zahraničí například Sullivan a Lilburn (2010 in Jančařík, Jančaříková, Novotná, 2013, s. 2). Tito autoři charakterizují dobrou otázku takto: *„Vyžaduje víc než jen odkaz na známá fakta; žáci se při odpovídání na ni mohou něco naučit a učitel se z odpovědí žáků něco dozví o nich; existuje více přijatelných odpovědí.“*

Navíc při jejich řešení si děti zároveň oproti běžným otázkám osvojují kompetence k řešení problémů, ale nejen ty (Jančaříková, 2017), čímž jsou naplňovány cíle RVP PV. V publikaci Jančaříkové *„Činnosti k rozvíjení přírodovědné gramotnosti v předškolním vzdělávání“* je uvedena tabulka, která porovnává běžné a dobré otázky a jejich dopady na vzdělávací proces.

Neznamená to, že bychom běžné otázky měli zcela vypustit, stačí je jen omezit a dát přednost otázkám rozvíjejícím osobnost dítěte. Kladení dobrých otázek vyžaduje trénink, který ovšem stojí za to.

8. Věnujme dětem soustředěnou pozornost

Být tady a teď s dítětem, když objevuje svět kolem sebe, má příznivý vliv na jeho sebeúctu a celkový vývoj osobnosti. Sdílená radost je dvojnásobná radost. Žasnout s dětmi i nad úplnými maličkostmi nám může přinést nový pohled na svět.

9. Vyprávějme si s dětmi o přírodě

Vyprávění a povídání si s dětmi je důležitou součástí rozvoje jejich komunikačních dovedností a rozšiřování slovní zásoby. Příběhy navíc pomáhají rozvíjet jejich představivost a fantazii.

10. Nezapomínejme – příroda má na děti pozitivní vliv

Pravidelné trávení času v přírodním prostředí podporuje aktivitu dětí a jejich emoční dozrávání.

Obrázek 1: Čtyři základní pilíře přírodovědné gramotnosti pro předškolní věk (NÚV, 2015)

Z minimetodiky mohou těžit nejen učitelé MŠ, ale také např. rodiče. Ve čtyřlístku jsou symbolicky zobrazeny čtyři základní pilíře přírodovědné gramotnosti pro předškolní věk: učení hrou a prožitkem, rozvoj pozitivního vztahu k přírodě, podpora badatelských dovedností a rozšiřování slovní zásoby. Tyto pilíře úzce souvisí s realizací ekologické výchovy. Obrázek je převzat z minimetodiky „S dětmi za přírodou“, která byla vydána pod záštitou Národního ústavu pro vzdělávání (NÚV, 2015). Lístky čtyřlístku jsou také v souladu s RVP PV. Konkrétně učení hrou a prožitkem je uvedeno ve specifikách předškolního vzdělávání jako vhodná metoda pro přirozené a nenásilné získávání zkušeností a podpora celkového rozvoje dítěte. O učení hrou a prožitkem mluví mnoho autorů, v českém prostředí to jsou například Kateřina Jančaříková, Hana Švejdová, Magdaléna Kapuciánová, v zahraničí Joseph Cornell a mnoho dalších.

2.4 Učení hrou a prožitkem

Tato podkapitola se věnuje pohledům několika autorů na téma učení hrou a prožitkem. „*I když podnět přichází z vnějšku, pocit objevování, uchopení a porozumění vychází z vnitřku osobnosti*“ (Kapuciánová, 2014, s. 12). Prožitkové učení se dá pojmout více způsoby, což může skrývat určitá úskalí, která na první pohled můžeme přehlédnout. „*Zvažujme tedy u zpracování konkrétního obsahu vzdělávání nejen komplexní propojení všech oblastí vzdělávání, ale mějme na paměti i vývojové zvláštnosti a možnosti předškolního dítěte, jinak se nám totiž snadno stane, že se náš původně dobrý a zajímavý úmysl mine účinkem*“ (Svobodová a kol., 2010, s. 118).

Pokud chceme seznámit děti například s Eskymáky, je velmi nepravděpodobné, že za nimi pojedeme na výlet do jejich domoviny. Když ovšem napadne sníh u naší MŠ, naše zážitky a radost z aktivit na sněhu budou pravděpodobně podobné těm, co zažívají Eskymáci. Velký rozdíl v prožitcích dětí však nastane, když téma zařadíme mimo typickou zimní sezónu. Tady budou hrát důležitou roli zkušenosti dětí se sněhem. Protože pokud děti nikdy nebyly alespoň jednou na zasněžených horách s rodiči, může jim hra na Eskymáky navodit úplně jiné prožitky, než jsme očekávali, anebo je bude nudit. (Svobodová a kol., 2010)

Proto je například lepší, když máme týdenní téma hospodářská zvířata, navštívit statek se zvířaty (místního zemědělce, rodinný nebo se vzdělávacím programem přímo pro MŠ, jako to mají např. v Toulcově dvoře), dětem tak poskytneme reálný prožitek. Navíc je podle Švejdové dobré mít na paměti, že „...i když učení probíhá formou hry, tedy se zárukou, že je to „jako“, prožitek dítěte je nikoli jako, ale opravdový“ (Svobodová a kol., 2010, s. 116).

Americký přírodovědný pedagog Joseph Cornell přišel s konceptem ‚flow learning‘ neboli ‚plynulé učení‘ jako přirozené kroky k vnímání přírody (Sharing Nature Worldwide, 2021). Cornell (2012, s. 15) řekl: „*Po letech zkušeností s environmentální výchovou jsem si postupně uvědomil, že existuje jakési pořadí činností a her, které funguje nejlépe, bez ohledu na věk a naladění skupiny i nezávisle na prostředí.*“ Tento systém má čtyři fáze: 1. Probuzení nadšení, 2. Zaměření pozornosti, 3. Přímý prožitek, 4. Sdílení inspirace. Jednotlivé fáze jsou podrobně rozepsány v knize „Objevujeme přírodu: učení hrou a prožitkem“ (z originálu Sharing Nature with Children II) i s příklady her nebo na webových stránkách www.sharingnature.com. Celosvětové hnutí Sharing Nature si klade za cíl být nápomocný lidem při hledání cesty k přírodě a budování vztahu k ní, a to například prostřednictvím workshopů (Sharing Nature Worldwide, 2021). O metodě plynulého učení píše také česká webová stránka ‚učíme se venku‘, která je populární u mnoha pedagogů a rodičů. Tato iniciativa sdružuje lidi, kteří mají zájem, aby jejich děti trávily více času venku než v budovách. Na svém blogu píše inspirativní články a nabízí konkrétní tipy na činnosti a aktivity s dětmi.

Výsledky výzkumu mluví jasně. „*Lépe se něco naučíte, když je organismus ve stavu pohotovosti, než když napůl spíte nebo jste přespříliš vzrušení*“ (Kemp a Walters, 2004, s. 18). S dětmi bychom měli hrát hry a dělat činnosti, které je naladí do stavu vhodného pro učení. Autoři doporučují dát nový náboj starým tématům jejich obměnou a hrát hry, které vypadají, jako byste si hráli na blázny. (Kemp a Walters, 2004)

2.5 Pedagogické prostředky a metody v ekologické výchově

Pro realizaci ekologické výchovy v mateřské škole doporučuje Jančaříková (2010) tyto prostředky a metody:

- **Pozorování**

Nejčastěji používanou metodou je pozorování. Pozorování je důležitá vrozená vlastnost člověka, kterou je potřeba rozvíjet a podporovat již od raného věku. Pochvala, ocenění, pozornost a upřímné nadšení z objevů je ze strany dospělých (zejména rodičů a učitelů) k dětem ta nejcennější podpora, kterou jim můžeme dávat. Na pozorování a zkoumání světa kolem sebe potřebují děti dostatek času a prostoru. Dnes je ovšem v popředí získávání informací především verbálně a audiovizuálně, děti tak ztrácí přirozenou schopnost pozorovat. Tomu je také důkazem příklad Jančaříkové s pozorováním raků, kdy se děti snažily odpovědět správně a co nejrychleji na otázky učitelky, aniž by se podívaly na koryše v akváriu, který byl ve třídě.

Korda poukazuje na rizika spojená se syndromem ‚správné odpovědi‘. I když odkazuje spíše na starší děti a mládež navštěvující ZŠ a SŠ, jeho postřeh je důležitý i pro děti předškolního věku, kde bychom si na objevování tohoto fenoménu měli dávat také pozor. Příčinou je například strach z chyb, který zejména na vyšších stupních škol doprovází trest, jako je třeba špatná známka či nevhodný komentář učitele. (Korda in Strejčková, 2005)

Když něco pozorujeme, je větší pravděpodobnost, že se dobereme správné odpovědi, než když se snažíme jen odhadovat. *„Lidé mají se učit, pokud nejvíce možno, ne nabývati rozumu z knih, nýbrž z nebe, země, dubů a buků, tj. znáti a zkoumati věci samy a ne pouze cizí pozorování a doklady o věcech.“* Toto říkal Komenský už v 17. století. (Státní program EVVO a EP na léta 2016–2025, s. 35)

Kromě prostoru a času můžeme dětem nabídnout pomůcky, které jim v pozorování pomohou nebo jim ho usnadní (více viz podkapitola 2.6).

- **Experimentování**

Někomu stačí pozorovat daný objekt a někdo chce zjistit, co se stane, když do pozorovaného děje zasáhne. Častým příkladem je rozhrábnutí části mraveniště klacíkem. Jančaříková doporučuje vyhnout se trestání dítěte a místo toho se zaměřit na vytváření správných návyků a senzitivity vůči pozorovaným a zkoumaným objektům. Experimentování nám může něco napovědět také o typu osobnosti dítěte.

- **Výchova prací**

Je přínosné a zdravé, aby se děti zapojovaly do práce doma s rodiči nebo prarodiči či sourozenci. Děti láká dělat činnosti jako dospělí. Má to pro ně mnoho benefitů – např. učení nápodobou, radost z práce, společně strávený čas dítěte a dospělého, příležitost ke komunikaci, cítí se užiteční atd. Jen je třeba přijmout fakt, že práce bude trvat déle a průběh i výsledky budou často jiné než naše původní představy. Časem však pravděpodobně oceníme tuto zkušenost my i naše děti.

Pokud to doma z jakéhokoli důvodu nejde, může být příležitostí mateřská škola. Děti jsou vedeny k aktivnímu zapojování např. do úklidu pracovní plochy a hraček, sebeobsluhy během jídla a vlastního oblékání, ale také do činností jako péče o školní zahradu, krmení ptáků a zvěře, zametání i příprava jídla atd. *„Zkušenosti z lesních školek ze zahraničí hovoří za všechno: tříleté děti krájí zeleninu na svačimu, čtyřleté děti připravují dřevo na oheň, starší pomáhají mladším, šikovnější méně šikovným, ‚mazáci‘ pomáhají nováčkům“* (Jančaříková, 2010, s. 34).

Ergoterapie neboli léčba prací je dnes používána jako terapie nejen v domovech pro seniory a psychiatrických léčebnách (Jančaříková, 2010), ale také se s ní můžeme setkat v některých speciálních mateřských školách.

- **Interdisciplinární přístup**

Projektové vyučování naplňuje cíle interdisciplinárního přístupu. V rámci jednoho tématu je umožněno dětem se rozvíjet ve všech oblastech. Podle RVP PV (2021, s. 8) je v předškolním vzdělávání důležitý integrovaný přístup. *„Vzdělávání probíhá na základě integrovaných bloků, které nerozlišují ‚vzdělávací oblasti‘ či ‚složky‘, ale které nabízejí dítěti vzdělávací obsah v přirozených souvislostech, vazbách a vztazích. Obsah bloků vychází ze života dítěte, je pro ně smysluplný, zajímavý a užitečný.“* Upřednostňovány jsou dlouhodobé projekty.

- **Inspirace od předků a jiných kultur**

Náš dnešní životní styl se výrazně liší od životního stylu našich předků. My dnes zajdeme do obchodu, zatímco naši předkové si vyrobili to, co potřebovali nebo chtěli. Potřebný materiál získávali z přírody a poté ho zpracovávali různými technikami. Dnes se vracíme ke zvykům a tradicím, rozšiřuje se výuka lidových řemesel – např. filcování, pletení z proutí, tkaní, drhání nebo ruční výroba keramiky. Opět se používá více dřevo

k topení a lidové léčitelské si získává také pozornost. Vhodně vybrané modelové příklady tak můžeme použít při realizaci ekologické výchovy. Inspiraci lze najít také u jiných kultur a národů – např. Indiánů, Inuitů nebo Sanů.

- **Inspirace od lesní (přírodní) pedagogiky**

Dvacáté první století přeje lesní nebo přírodní pedagogice. Inspirace k nám plyne např. z Dánska, Švédska, Německa a Rakouska. Spojovací prvky lesních školek jsou celoroční každodenní kontakt s přírodou, práce s přírodním materiálem a rozvoj kvalitních přátelských vztahů mezi dětmi.

Se začátkem nového století začaly vznikat v České republice lesní školky a lesní kluby. První školka u nás byla založena v roce 2008 a dnes jich je spolu s lesními kluby přes 200. V roce 2011 byla založena Asociace lesních mateřských škol, která prosazovala uznání lesních mateřských škol jako plnohodnotného předškolního vzdělávání, což se v roce 2016 podařilo. V okrese Hradec Králové fungují dvě lesní mateřské školy a dva lesní kluby, náhodský okres na své první ještě čeká. V Hradci Králové dnes funguje Lesní mateřská škola (dále LMŠ) Na Větvi a lesní klub U Tří veverek. Vzdělávání v LMŠ Na Větvi vychází z lesní pedagogiky a programu Začít spolu, zároveň je zapsaná ve školském rejstříku. Lesní klub U Tří veverek provozuje dvě skupiny, jedna má zázemí v klubovně a druhá kousek dále v maringotce v lese. Lesní klub vychází z filozofie lesních MŠ, používá prvky Montessori, waldorfské pedagogiky a intuitivní pedagogiky. V Třebelovicích pod Orebem je také LMŠ, která je zapsaná ve školském rejstříku, jmenuje se Lesokruh. Tato LMŠ používá ve vzdělávání koncept lesních mateřských škol, koncept Respektovat a být respektován, inspiruje se přírodními cykly lesa a krajiny atd. Lesní klub Skřítkova lesní školka vznikl v roce 2020 v malé obci Hubíles. Klub sdílí pozemek s hospodářskými zvířaty, a tak děti často přichází do kontaktu se zvířaty. (Asociace lesních MŠ, 2023)

Školský zákon (Školský zákon, §34 odst. 9) definuje lesní mateřskou školu takto: „*Za lesní mateřskou školu se považuje mateřská škola, ve které vzdělávání probíhá především ve venkovních prostorách mimo zázemí lesní mateřské školy, které slouží pouze k příležitostnému pobytu.*“ Zázemí LMŠ nesmí být stavbou. Lesní kluby se řídí občanským zákoníkem – Zákon č. 89/2012 Sb.

Mnoho školek, dětských skupin a klubů se dnes konceptem lesních mateřských škol inspiroje, např. dělají jednou týdně dopolední výpravu do lesa mimo své zázemí. Děti mají na zádech svůj batůžek s pitím a svačinou, která je z domu nebo ze školky.

- **Kontakt se zvířaty**

Kontakt se zvířaty v mateřské škole může mít různé podoby. Nejčastěji používané je vzdělávání za pomoci zvířat, tzv. AAE – Animal Assisted Education, což zahrnuje: návštěvní programy; třídní nebo školní chovy; péči o volně žijící organismy (např. přikrmování ptáků v zimě).

- **Kontakt s přírodninami, krajinnými prvky a poznávání živlů**

Kontakt s neživými přírodninami a krajinnými prvky je důležitý. I díky nim dítě uspokojuje svoji potřebu smyslových podnětů. Přírodniny mohou sloužit jako snadno dostupné hračky, které každý rok obměníme za nové, např. žaludy a kaštiny místo žetonů. Poznávání živlů (oheň, voda, vzduch a půda) je dobré vhodně zařazovat už v předškolním věku – např. formou projektů. „*Živly jsou nespoutané, neovladatelné a mocné a jako takové předávají významné informální sdělení: ‚bud‘ pokorný, někdy nezbyvá než se přizpůsobit‘ atd.*“ (Jančaříková, 2010, s. 40).

- **Dlouhodobá péče o...**

Dítě se s pomocí dospělých stará o různé přírodní subjekty – např. zahradu, rostlinu, živočicha, krmítko, studánku apod. Dlouhodobou péčí můžeme podpořit rozvíjení pozitivních vlastností dítěte, např. vytrvalost. Zároveň zprostředkovává poznání v časovém kontextu, o kterém můžeme vést záznamy.

- **Tvorba z přírodních materiálů**

Levnější, estetičtější a šetrnější k přírodě. Práce s přírodními materiály pomáhá dítě rozvíjet manuálně, ale i intelektuálně. Dítě rozvíjí nejen jemnou motoriku, ale zároveň se dozvídá, odkud materiál pochází, jeho název, jaké má vlastnosti, jakými způsoby se zpracovává apod. Materiály, které můžeme použít, jsou např. proutí, ovčí rouno, kameny a oblázky, mech, bláto, vyvařené skořápky od vajec (předcházení riziku a přenosu bakterií salmonely). Tvorba z přírodních materiálů se prolíná např. s inspirací od předků a jiných kultur, které s těmito materiály umí pracovat a vytvářet z nich jedinečné výrobky.

- **Propojení výtvarné a environmentální výchovy**

Pokud dítě zažije silný emocionální zážitek v přírodě, má pak potřebu ho zaznamenat. Často se tak děje právě prostřednictvím výtvarné činnosti. Kromě tradičních materiálů můžeme dětem ke kreslení nabídnout např. klacík, písek, bahno, křídly i přírodní rostlinné barvivo, které si dokáží vyrobit samy nebo s pomocí dospělého.

- **Hudební činnosti a hudba přírody**

Lidové písně o přírodě a vztahu člověka k přírodě jsou pro ekologickou výchovu jako stvořené. Navíc jimi lze rozvíjet nejen hudební gramotnost, ale také můžeme učit děti, jak vhodně ventilovat silné emoce písní. Jančaříková (2010, s. 43) uvádí příklad: „*Desetiletá Eliška chodí ráda bosa, je ráda venku. Spontánně vyjadřuje radost z prvních teplých dnů na jaře a z toho, že jí matka konečně dovolila běhat venku naboso, pomocí lidové písně ,Travička zelená, to je moje potěšení... ‘‘* Několik dalších příkladů lidových písní je v publikaci Jančaříkové ‚Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání‘. Příroda je plná zajímavých zvuků, které pro nás mohou být hudební inspirací.

- **Ekonarologie – vyprávění a čtení příběhů o přírodě**

Vyprávění a čtení příběhů je pro rozvoj dítěte velmi důležité. Dítě se učí naslouchat, klást otázky a také na ně odpovídat, převyprávět příběh, rozšiřuje si slovní zásobu a celkově si osvojuje jazyk ad. Vhodně vybrané a podané příběhy pomáhají snadnějšímu zapamatování informací. „*Velice důležité je přemýšlet o tom, jaké příběhy dětem budeme číst či vyprávět. Vybíráme příběhy, ve kterých je příroda popisována reálně‘‘* (Jančaříková, 2017, s. 59). Vybíráme kvalitní knihy s přírodní tematikou nebo vyprávíme vlastní příběhy. Rozvíjíme také naslouchání přírodě. Děti se učí např. poznat, kdy rostlina potřebuje zalít; podle čeho poznají, že se blíží zima, apod.

- **Hry v přírodě a na přírodu**

V ekologické výchově se hojně používají hry. V RVP PV se mluví o ekohrách, tj. ekologicky motivovaných herních aktivitách, které se doporučuje zařazovat do vzdělávací nabídky. Věnujeme se zejména hrám, které podporují spolupráci a kooperaci. Pokud možno jich co nejvíce uskutečňujeme venku v přírodě.

- **Dramatická výchova**

Dramatická výchova hraje v mateřské škole též významnou roli. Motivace loutkami je účinná a u dětí oblíbená, a to i v tématech vázaných na přírodu. Díky použití prvků dramatické výchovy mohou děti zažít situace a emoce, které jim mohou umožnit pochopit někoho druhého.

- **Slavnosti**

Jde o velmi účinnou formu realizace ekologické výchovy. Nejznámější slavnosti spojené s přírodou jsou Den Země a Otvírání studánek. Doporučuje se několik slavností zařadit během roku a vybrané akce a činnosti pořádat opakovaně každý rok v mateřské škole.

Dalšími účinnými metodami jsou také přírodovědné vycházky a naučné stezky, které jsou však svou přípravou a organizací poměrně náročné. V publikaci Jančaříkové je možné nalézt konkrétní ukázky, které je vhodné realizovat s předškoláky.

Do metod a prostředků používaných v ekologické výchově můžeme také zařadit reakci na situaci – např. spadlé hnízdo pod stromem. Jak se zachováme, když uvidíme hnízdo ležet pod stromem? Použijme tuto situaci ke vzdělávacím účelům.

2.6 Pomůcky

K realizaci ekologické výchovy můžeme používat různé pomůcky. Jsou to pomocníci usnadňující pozorování, péči o přírodu a živé organismy, poznávání a pojmenovávání přírodních objektů, provádění jednorázových nebo pravidelných záznamů z pozorování apod. V této podkapitole jsou pomůcky rozděleny na běžné pomůcky a na digitální pomůcky. Zde jsou uvedena doporučení a zkušenosti několika autorů. Můžeme se inspirovat, ale vždy je dobré vše nakonec přizpůsobit vlastním potřebám a podmínkám.

Běžné pomůcky

Při objevných výpravách doporučuje Kapuciánová mít s sebou sadu pomůcek, které jsou často potřeba. Mezi základní pomůcky řadí: atlasy, lupy, uzavíratelné krabičky na uchování nebo přenášení přírodních objektů, malé zahradnické lopatky, pinzety, dalekohled, podběráky, misky, staré prostěradlo a ve třídě mít terárium/akvárium – např. pro žížaly nebo hlemýžďe. V knihovně je dobré mít atlasy stromů a listů, stromů a

plodů, různých druhů hmyzu (např. housenek, motýlů, brouků, včel, vos), ptáků a zvířecích stop. Atlasy je vhodné obalit nebo zalaminovat, protože jejich časté používání vede k rychlému opotřebení. (Kapuciánová, 2014)

Hostinská (2022) mezi pomůcky pro ekologickou výchovu řadí: přírodniny, přírodní materiály, obrázkové určovací klíče, lupy klasické a kalíškové, mikroskopy, sítko, cedníky, pinzety, zahradní lopatky, pracovní listy ad. Uvedený výčet není úplný a dal by se rozšířit o mnoho dalších pomůcek.

Sítka, cedníky a misky jsou často používané při pozorování živých organismů z vodních ploch. Například v Praze v areálu Toulcova dvora nabízí výukový program ‚Vodnice Brekule‘, kde se děti seznámí s mokřadem a jeho bezobratlými obyvateli. Program je určen pro děti od 5 let a probíhá venku přímo u místního mokřadu. (Botič o.p.s., 2023)

Nejčastěji používané pomůcky pro pozorování jsou lupy. Přímou potřebu předškolních dětí byla vynalezena nádobka na hmyz s lupou, do které lze vložit malý objekt a pozorovat ho přes lupu ve víčku nádoby. Objekt je zároveň chráněn před případným nechtěným zamáčknutím. Pokud nepotřebujeme zvětšovací efekt, můžeme použít průhlednou sklenici. Po ukončení pozorování živý organismus opět vypustíme do přírody. Pro pozorování lze také použít různě barevná sklíčka, dalekohled nebo i mikroskop. (Jančaříková, 2010)

Jako vhodné se jeví také zaznamenávání dat o pozorovaných objektech – např. kresbou, vyfotografováním nebo zápisem, kdy dítě diktuje a dospělý píše. Některé jevy můžeme pozorovat systematicky a pravidelně každý rok, např. první sníh, přilet a odlet čápů nebo počet odchovaných mláďat v jeho hnízdě apod. (Jančaříková, 2010)

Digitální pomůcky

I moderní technologie můžeme používat při realizaci činností s přírodní tematikou. *„Digitální technologie jsou elektronické nástroje, systémy, zařízení a zdroje, které generují, ukládají nebo zpracovávají data.“* (PortálDigi) Takto jsou definované v DigiSlovníku.

Už je tomu nějaký čas, kdy se počítače, iPady, iPhone apod. začaly dostávat do rukou dětem, a to i těm v předškolním věku. Tato zařízení se stala součástí našeho života a životního stylu, nelze se od nich úplně odstříhnout, a tak je jen na nás dospělých, jakými průvodci budeme dětem při používání digitálních technologií. Dnes je dostupné

poměrně velké množství různých aplikací a programů, které mohou podporovat vzdělávání. Je dobré, aby měli učitelé základní přehled a uměli poradit rodičům. (Jančaříková, 2019)

Již v roce 2014 Willis a kolektiv zkoumali možnosti propojení digitálních technologií a environmentální výchovy a jejich použití při práci s dětmi v předškolním věku. V článku popisují některé nástroje a zdroje i s příklady využití. Například fotoaparát mohou děti dokumentovat strom a jeho změny v průběhu roku nebo mohou pořídit fotografie a pak na nich hledat konkrétní barvy a tvary.

Předtím bych však doporučila využít práci s papírovými rámečky (A4, A5), které děti přikládají na různá pro ně zajímavá místa a hrají si tak na fotografie bez fotoaparátu.

K digitálním pomůckám mohou učitelé hledat inspiraci a rady na různých webových stránkách, např. edu.cz – digitalizujeme, předškolní poradna – digitální kompetence v MŠ, orgpad – digitální kompetence apod., kde najdou odkazy na další zdroje inspirace. Například Národní pedagogický institut (dále npi) na svém YouTube kanále zveřejňuje videa k digitalizaci školství, včetně podnětů pro MŠ.

Vítová (npi, 2022), odbornice na ICT pomůcky pro děti a autorka Malé digitální univerzity, doporučuje začít nejprve se čtvercovou pochozí sítí, poté přejít k robotickým pomůckám, a nakonec se věnovat digitálním technologiím. Při práci se čtvercovou pochozí sítí si mají děti možnost vyzkoušet roli programátora a robota, přičemž aktivity jsou založeny na přímém prožitku dětí. Mezi doporučované digitální pomůcky do mateřských škol patří např. digitální lupa, elektronická tužka, robotická myš a robotická liška.

Dnes už většina mateřských škol vlastní interaktivní tabuli, nějaký interaktivní program nebo tablet. Při praxích v mateřských školách jsem se nejčastěji setkala s interaktivní tabulí, robotickou včelkou, mluvicím skřípцем a interaktivním programem Barevné kamínky. Například mluvicí skřípec je nejčastěji používán jako pomocník při zadávání úkolů při ranních hrách; během práce ve skupinách jedna skupina dětí pracovala s robotickou včelkou na téma jaro; na MP3 přehrávači pomocí sluchátek děti individuálně poslouchaly zvuky vybraných ptáků během ranních her.

3 Metodologie

Diplomová práce se zabývá ekologickou výchovou v mateřských školách. Cílem je zjistit, jakým způsobem učitelé v mateřských školách realizují ekologickou výchovu. Dílčím cílem je na základě zjištěných výsledků vytvořit přehled toho, co učitelé konkrétně využívají k ekologické výchově a kde se mohou dále inspirovat. Níže uvádím postup, který jsem použila při zpracování výzkumného šetření.

3.1 Výzkumné otázky

Na základě cíle diplomové práce jsem stanovila tyto výzkumné otázky:

1. Jaké prostředky používají učitelé mateřských škol k realizaci ekologické výchovy?
2. Jak se učitelé MŠ vzdělávají v tématu ekologické výchovy?
3. Jaké plány mají učitelé MŠ v ekologické výchově do budoucna?

3.2 Příprava výzkumného šetření

Pro zorientování v dané problematice jsem prošla knihy, články, dokumenty k EVVO a navštívila Středisko ekologické výchovy SEVER Hradec Králové, o.p.s. Pro výzkum jsem vybrala okresy Hradec Králové a Náchod. V rejstříku škol a školských zařízení jsem našla MŠ v daných okresech a přepsala je do tabulky v Excelu. Pomocí generátoru náhodných čísel jsem vybrala deset MŠ z každého okresu. Na webových stránkách každé z nich jsem prošla např. informace o škole, ŠVP, plán akcí a aktuality. Hledala jsem vše, co se týká ekologické výchovy (dále EV), a to zapsala do tabulky – např. počet EV projektů a jejich názvy; akce dotýkající se tématu EV, ukázka dravců, papoušků nebo návštěva střediska ekologické výchovy apod.

3.3 Výzkumný soubor

Dotazníkové šetření proběhlo v okresech Hradec Králové a Náchod. Z každého okresu jsem oslovila 11 MŠ. Použila jsem vybrané MŠ z přípravy na výzkumné šetření a ke každé desítky jsem záměrně přidala jednu MŠ, o které vím, že se věnuje ekologické výchově ve větším rozsahu, než je běžné. Odkaz na finální dotazník jsem odeslala na e-mailové adresy ředitelek nebo zástupkyním ředitele MŠ, které byly požádány, aby ho vyplnily a zároveň přeposlaly všem učitelkám/ům svých MŠ k vyplnění. Den dva po odeslání e-mailu jsem volala do mateřských škol, jestli jim e-mail přišel. Dotazníkové šetření bylo anonymní a trvalo jeden měsíc od odeslání e-mailu vedení mateřských škol.

Jelikož se mi vrátilo pouze 25 dotazníků, napsala jsem e-mail ještě do dalších náhodně vybraných MŠ v obou okresech. Dohromady bylo osloveno 120 MŠ, 60 z okresu Hradec Králové a 60 z okresu Náchod. Konečný počet respondentů, kteří vyplnili dotazník, je 59.

3.4 Výzkumná metoda

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila dotazník, a to pro jeho snadné rozeslání elektronicky e-mailem a možnost oslovení více respondentů (i těch vzdálených od mého místa bydliště). Při tvorbě otázek a položek v dotazníku jsem vycházela z Jančaříkové 2010 a z doporučení v metodice k EVVO.

- **Předvýzkum** – Dotazník byl poslán 4 učitelkám a podle výsledků byly upraveny formulace některých otázek a položky v otázkách – např. do první otázky jsem doplnila „jaké metody používáte nejvíce“ a „vyberte nejvýše 6 položek“. V otázce 7, 8 a 9 jsem změnila formulaci otázek a instrukce k nim, aby bylo zjištěno pouze to, kdo vedl vzdělávací program, kterého se učitelky se svými třídami účastnily. Vyškrtla jsem zjišťování tématu vzdělávacích programů, protože to není nezbytné vědět k naplnění cíle této práce. 13. otázku jsem doplnila o dovětek „s tématem týkajícím se přírody“, protože některé učitelky měly tendenci psát DVPP s jinými tématy.
- **Dotazníkové šetření** – Konečný počet otázek v dotazníku je 20, z toho jsou 2 otevřené otázky, 3 uzavřené otázky, 9 polouzavřených otázek a 6 otázek zjišťuje údaje o respondentovi. Finální verzi dotazníku jsem přepsala do formuláře na internetu a poslala na e-mailové adresy vybraných MŠ.

3.5 Analýza získaných dat

Získaná data jsem analyzovala v tabulce v Excelu. Z odpovědí na otázky jsem vytvořila grafy, které byly interpretovány. U otevřených a polouzavřených otázek jsem prošla každou odpověď samostatně a zařadila je do obecných kategorií. Konkrétní odpovědi respondentů jsou napsány v 5. a 7. kapitole.

3.6 Limity výzkumného šetření

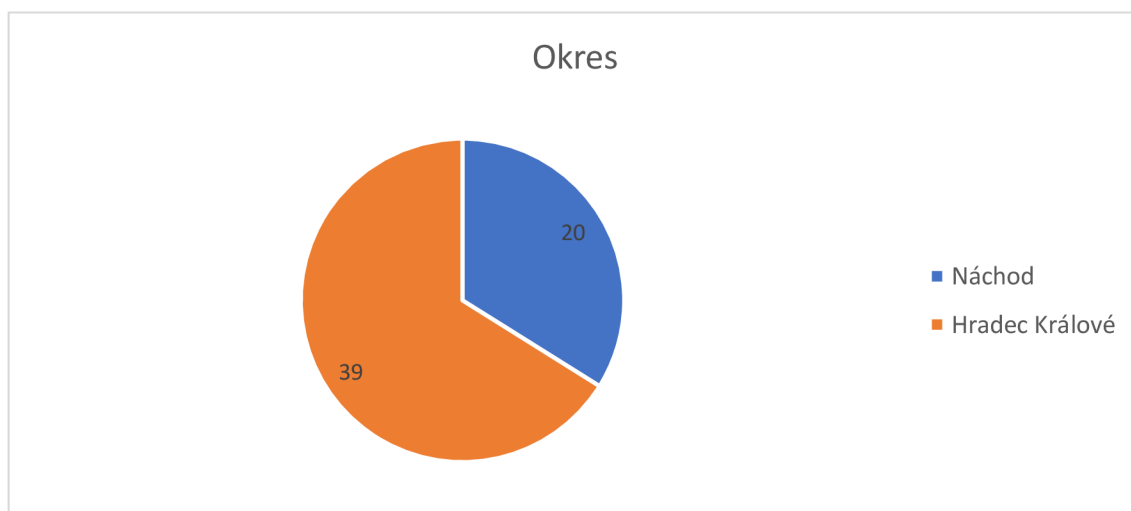
Mezi hlavní limity výzkumného šetření patří nízký počet respondentů, tím pádem je zevšeobecnování výsledků vyloučeno; odpovědi respondentů mohou být zkresleny a není zaručena jejich pravdivost; dále se mezi respondenty objevil jeden muž, jinak ostatní byly ženy. Za jeden z limitů výzkumného šetření považuji také chybějící

motivaci respondentů již při jejich oslovení. Myslím si, že absence této informace mohla ovlivnit návratnost dotazníků. Motivací by v tomto případě mohl být dílčí cíl práce, tj. přehled výsledků dotazníkového šetření, který je zároveň brán jako inspirace do praxe. Tato souvislost respondentům mohla uniknout, protože teprve až na konci dotazníku jsem jim nabídla možnost zaslání hotové práce prostřednictvím e-mailu. Příště bych také zvážila snížení počtu položek u některých otázek, např. jedna otázka jich měla až šestnáct, ostatní otázky jich měly výrazně méně.

4 Výsledky

V této kapitole jsou uvedeny výsledky dotazníkového šetření a jejich interpretace. Většina výsledků je zobrazena v pruhovém grafu. Porovnávání odpovědí je tak snazší, protože některé položky v otázkách jsou dlouhé a v tomto typu grafu se zobrazují celé. Pouze pro zobrazení informací o respondentech jsou použity i jiné typy grafů.

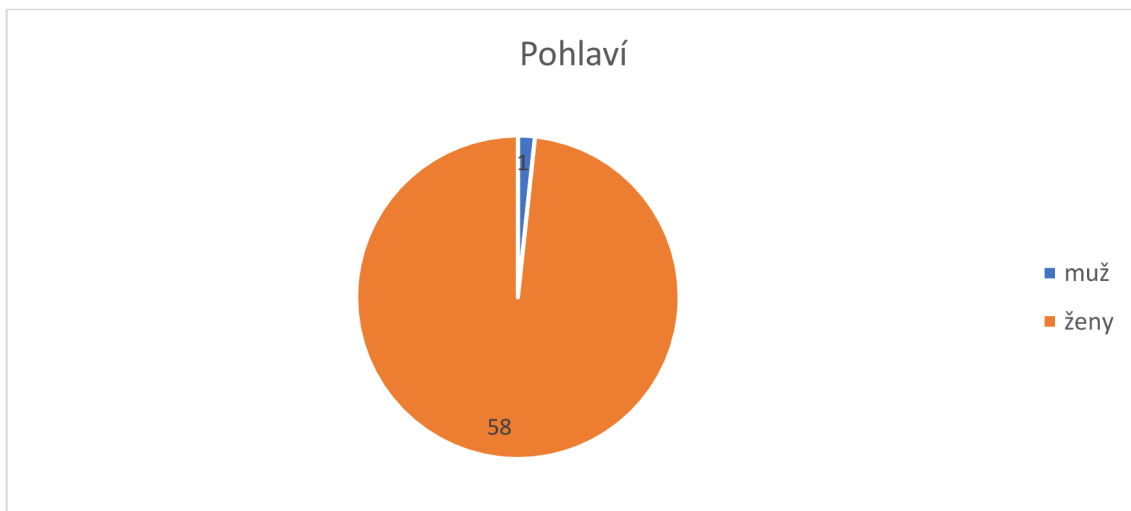
Osloveno bylo 120 mateřských škol (z každého okresu 60 MŠ), z toho většina zřizovaná obcí a několik soukromých MŠ (rejstříky MŠMT). Dotazník vyplnilo 59 respondentů, z toho 39 (66 %) z okresu Hradec Králové a 20 (34 %) z okresu Náchod. Pokud bychom počítali, že z každé oslovené MŠ přišel jeden vyplněný dotazník, je návratnost 49,2 %. Část možných důvodů, které by vysvětlovaly nízkou návratnost dotazníků při oslovení prvních 22 MŠ, jsem zjistila při telefonických hovorech s vedením mateřských škol. Nejčastěji bylo vedení MŠ zaneprázdněné papírováním po nemoci a návštěvou inspekce. Další důvody byly např. nefunkční e-mail na webových stránkách školy, zapadnutí zprávy mezi další zprávy v e-mailové schránce a čerstvé nastoupení nové ředitelky do MŠ. Více faktorů je uvedeno v diskusi.

Graf 1: Okresy

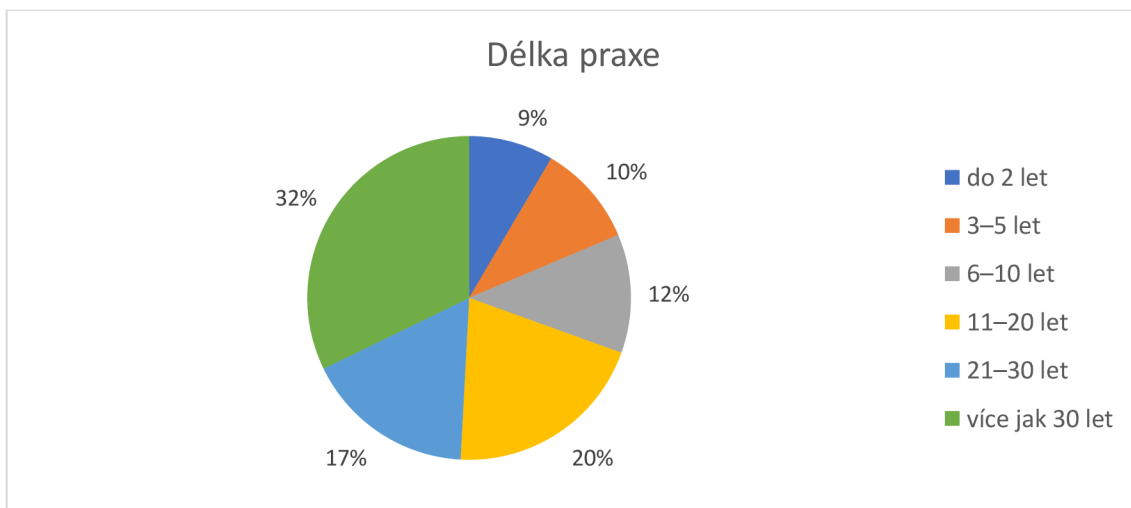
Na grafu 1 je vidět, že dotazník vyplnilo nejvíce respondentů z okresu Hradec Králové. Domnívám se, že příčinou vyšší účasti v okresu Hradec Králové je univerzita, která se zde nachází, zatímco v okresu Náchod žádná není. Tudíž pokud vysokoškolští studenti provádí kvantitativní šetření v mateřských školách, je velmi pravděpodobné, že si volí respondenty blíže univerzity – a ti jsou již na výzkumy zvyklí. Faktorů, které ovlivnily toto dotazníkové šetření, může být mnoho, některým z nich se více věnuji v diskusi. Domnívám se, že mateřské školy v náchodském okrese mají blíže k přírodě, a tak i k

naplňování cílů ekologické výchovy, bohužel ze zjištěných výsledků to nelze zjistit. Jedním z faktorů, proč tomu tak je, je celková nízká návratnost dotazníků, a tak je vyloučené smysluplné porovnání okresů.

Graf 2: Pohlaví

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 58 (98,3 %) žen a 1 (1,7 %) muž – viz graf 2. Převazující účast žen jsem předpokládala, protože v našem předškolním vzdělávání jsou převážně učitelky. Tuto zkušenost mám i ze svých praxí, kdy jsem potkala učitele v MŠ pouze dvakrát, a to se domnívám, že jsem na ně měla velké štěstí. Bohužel jsem při práci viděla jen jednoho z nich, a to během Pedagogicko-manažerské praxe, kdy jsme se s kolegyní z oboru účastnily školní inspekce.

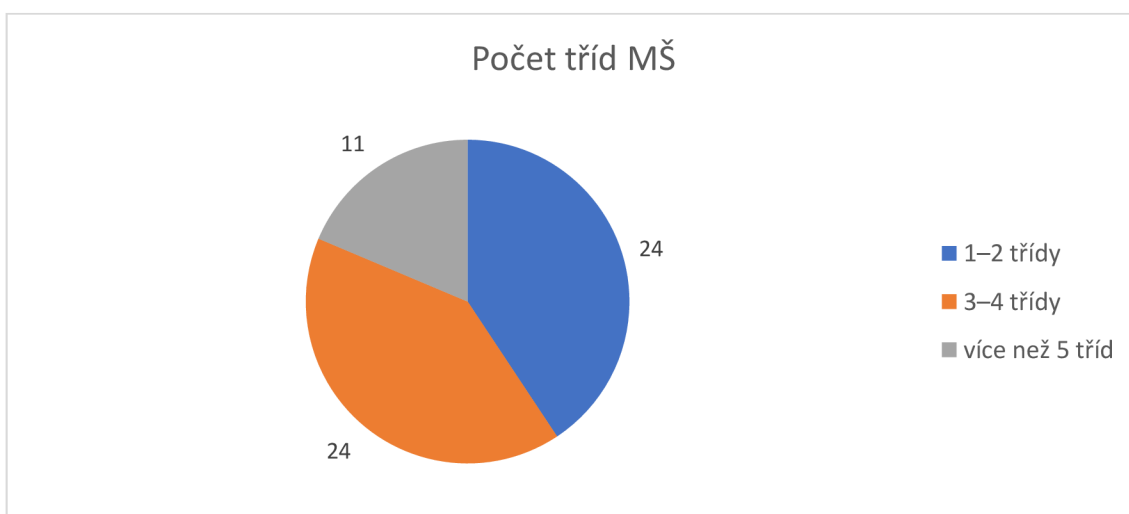
Graf 3: Délka praxe

Z grafu 3 lze vyčíst, že více jak polovina respondentů pracuje v MŠ déle než 10 let. Z toho 19 respondentů (32 %) má praxi delší než 30 let.

Graf 4: Nejvyšší dosažené vzdělání

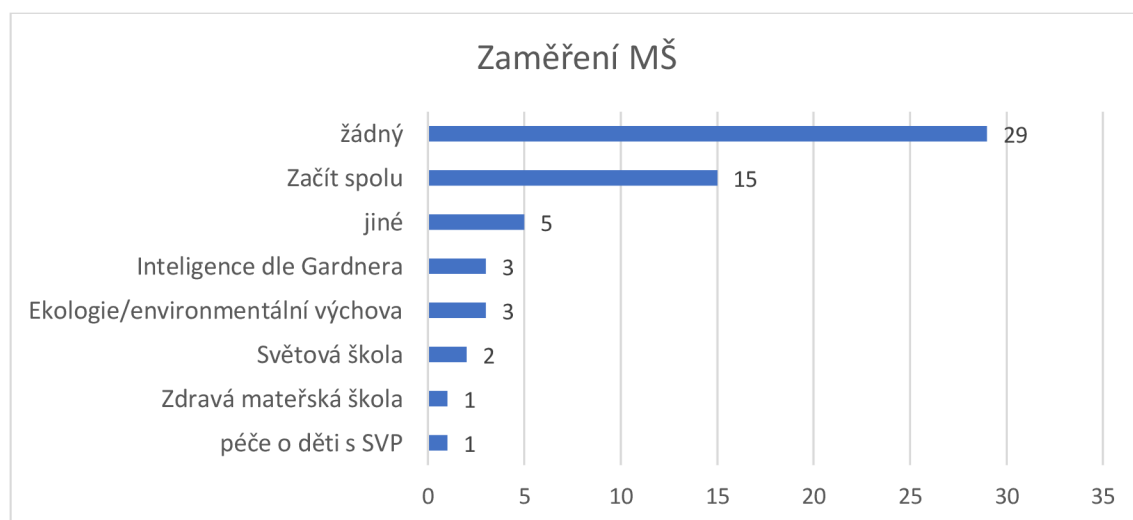
Počet respondentů s vysokoškolským vzděláním a počet respondentů bez vysokoškolského vzdělání je vyrovnaný. Graf 4 ukazuje, že absolventů vysoké školy je dohromady 27 (46 %) a počet absolventů střední odborné školy pedagogické je také 27 (46 %). Absolventů vyšší odborné školy je 5 (8 %).

Graf 5: Počet tříd MŠ

V grafu 5 je vidět, že respondenti pracují nejčastěji v malých a větších MŠ a že tyto počty jsou vyrovnané. Pouze 11 (18,6 %) respondentů odpovědělo, že pracuje v MŠ, kde je 5 a více tříd. Tato otázka byla zařazena pro odhad, kde se MŠ nachází, tedy jestli na vesnici nebo ve městě. Na vesnicích bývají MŠ s nižším počtem tříd a ve městech s vyšším počtem tříd. Předpokládám, že vesnické MŠ mají blíž k přírodě, např. do lesa, nebo k některým metodám, které se využívají v ekologické výchově, např. kontakt se zvířaty. Ovšem pro ověření tohoto předpokladu by bylo nutné mít více respondentů a

položit konkrétní otázku nebo otázky, které by to mohly buď potvrdit, nebo vyvrátit. Například: Jak často navštěvujete daná prostředí? Les, rybník, městský park apod., a to s použitím výběru z odpovědí (u každé položky respondent zaškrtně jednu odpověď, např. les 1x týdně, rybník nikdy apod.). V jaké vzdálenosti je dané prostředí od vaší MŠ? Chůze do 5 min., 5–10 min., musíme použít dopravní prostředek. Bohužel jsem si uvědomila až při zpracování výsledků, že mi tato oblast unikla.

Graf 6: Zaměření MŠ

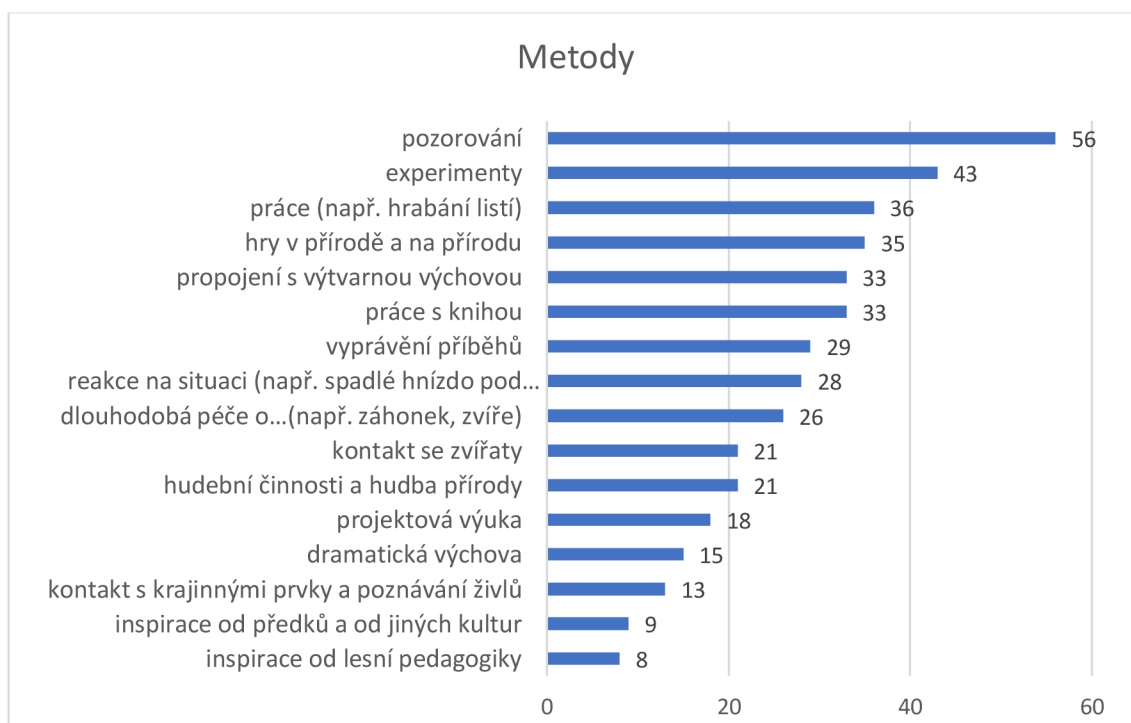
V této části mě zajímalo, kolik mateřských škol je zaměřeno na ekologickou výchovu. Graf 6 ukazuje, že dotazník vyplnili 3 (5 %) respondenti z MŠ s ekologickým zaměřením. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že polovina respondentů pravděpodobně pracuje v MŠ, která se neprofiluje. Toto zjištění však nevylučuje, že učitelky v MŠ mohou více zapojovat ekologickou výchovu nebo používat prvky některých alternativních metod ve své pedagogické praxi. Nejvíce je ve výsledcích zastoupen program *Začít spolu*, celkem 15 (25,4 %), z toho jednou v kombinaci s lesní pedagogikou a ve třech případech učitelé používají pouze prvky tohoto programu. *Inteligence dle Gardnera* jsou zastoupeny třikrát (5 %). Jedna z inteligencí je přímo zaměřená na přírodu – tzv. přírodovědná inteligence. Dvakrát (3,4 %) je zastoupena *Světová škola*. MŠ, které mají certifikát *Světové školy*, se věnují globálním tématům a často se také více zaměřují na ekologickou/environmentální výchovu. Jeden (1,7 %) respondent uvedl zaměření *Zdravá mateřská škola* a jeden (1,7 %) respondent péči o děti se speciálními vzdělávacími potřebami (zkratkou SVP). Pod položkou „jiné“ jsou odpovědi 5 respondentů (8,5 %) z MŠ, které nemají pevně dané zaměření, ale orientují

se více jedním konkrétním směrem. Dvě MŠ uvedly zaměření na kamarádství, dvě MŠ na budování lásky k přírodě a péči o ni a jedna na poznávání celého světa.

„Nemáme striktní zaměření, ale chceme v dětech budovat lásku k přírodě.“

„Jsme klasická státní vesnická MŠ, která se snaží budovat v dětech lásku k přírodě a péči o ni. Současně pak k práci na zahradě, kterou nám zahrada vrací v podobě nejen plodů, ale i prožitků a radosti z výsledků vlastního úsilí.“

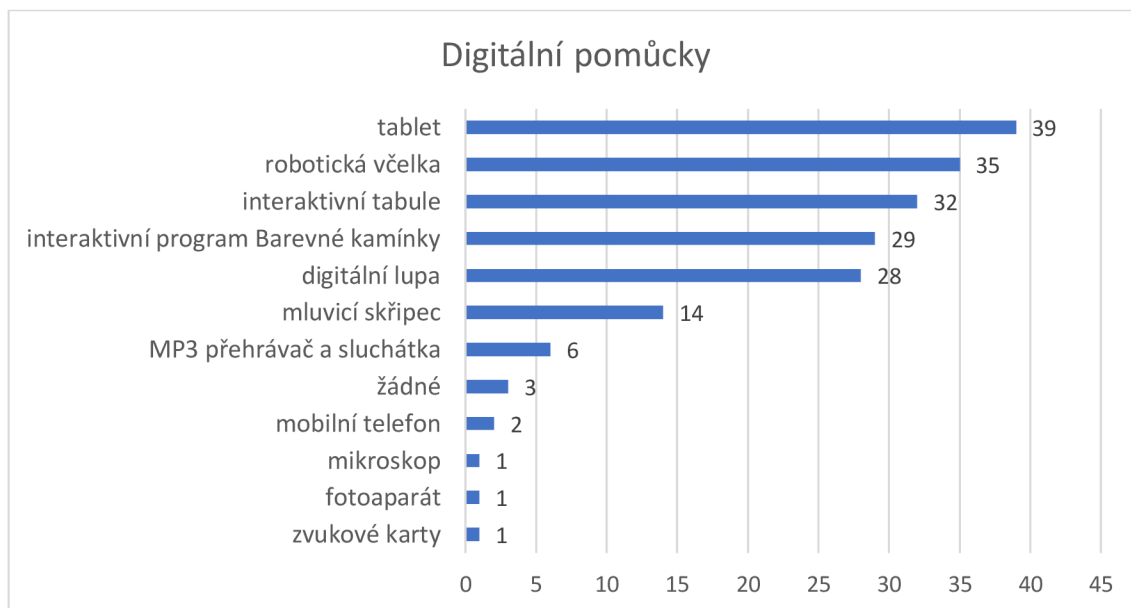
Celkově by se dalo říci, že mateřské školy, které se prezentují určitým zaměřením, se pravděpodobně věnují v nějaké míře ekologické výchově více. Vyplývá to také z charakteristik jednotlivých zaměření a programů.

Graf 7: Metody

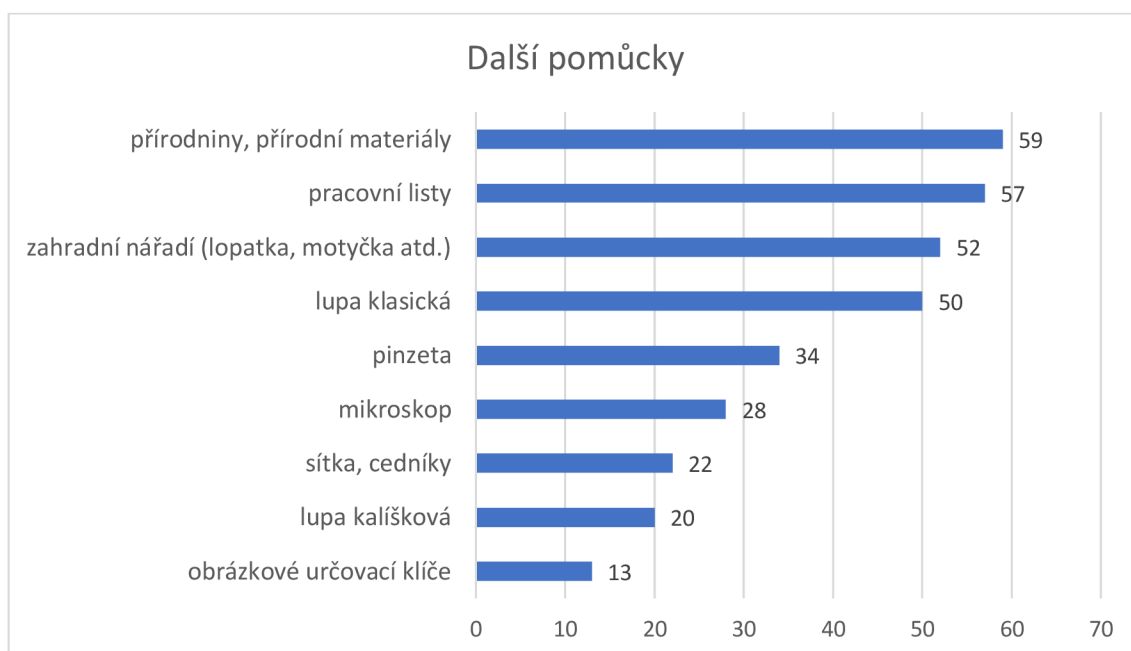
Učitelé mateřských škol vypověděli (viz graf 7), že nejčastěji používají metody jako pozorování 56 (94,9 %), experimenty 43 (72,9 %), práce (např. na zahradě) 36 (61 %), hry v přírodě a na přírodu 35 (59,3 %), propojení s výtvarnou výchovou 33 (55,9 %) a práce s knihou 33 (55,9 %). Tyto činnosti často potřebují menší přípravu než jiné náročnější činnosti – jako např. projektová výuka. Výjimku mohou tvořit např. experimenty, kde bývá příprava náročnější než třeba na úklid listí na zahradě, ovšem také jen v některých případech. Zároveň jde o typy činností, které jsou blízké běžnému

životu a vhodné k napodobování. Jako nejméně používané metody vyšly inspirace od lesní pedagogiky 8 (13,6 %) a inspirace od předků a od jiných kultur 9 (15,3 %).

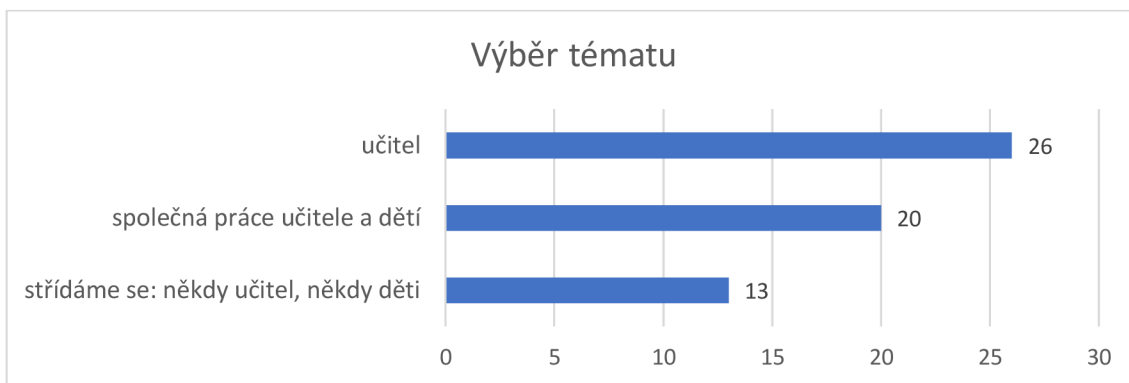
Graf 8: Digitální pomůcky

Digitální technologie jsou v dnešní době všude kolem nás. Také mateřské školy se jimi vybavují. Nejen při realizaci činností s přírodní tematikou jsou nám pomocníky pro zaznamenávání pozorovaných jevů (např. tablet), detailnější zkoumání předmětů (např. mikroskop, digitální lupa), učení a opakování nových poznatků o přírodě na nečisto nebo zprostředkování zážitku (např. interaktivní tabule), který nemůžeme zažít přímo – například návštěvu Eskymáků apod. Z odpovědí učitelů vyplývá (viz graf 8), že mezi nejčastěji používanými digitálními pomůckami v mateřských školách jsou tablety 39 (66,1 %), robotické včelky 35 (59,3 %) a interaktivní tabule 32 (54,2 %). Jako poměrně populární vyšel také interaktivní program Barevné kamínky 29 (49,2 %), dále digitální lupa 28 (47,5 %) a mluvící skřípce 14 (23,7 %). Pouze 3 (5 %) respondenti uvedli, že nepoužívají digitální pomůcky. Jeden z respondentů, který nepoužívá žádné výše uvedené pomůcky, napsal: „*Není nad to si vše prožít, ohmatat...*“ Další 5 (8,5 %) respondentů uvedlo jiné digitální pomůcky, než které byly uvedeny v položkách pod otázkou, tj. mobilní telefon, mikroskop, fotoaparát a zvukové karty.

Graf 9: Další pomůcky

Graf 9 ukazuje další používané pomůcky v mateřských školách, které nejsou digitálními technologiemi. Jako nejvíce používané pomůcky vyšly přírodniny a přírodní materiály, pro které hlasovalo všech 59 respondentů (100 %). Tento výsledek se dal očekávat, když se věnujeme tématu ekologické výchovy, která je často propojována s přímým kontaktem s přírodou. Pracovní listy jsou hned na druhém místě s 57 hlasy (96,6 %). V tomto případě si myslím, že bychom se měli zamyslet nad tím, jak často používáme pracovní listy, jestli je to vždy nutné a jestli místo nich můžeme použít něco jiného. Obzvláště v předškolním vzdělávání bychom to měli mít na zřeteli. Snížením tisku můžeme také přispět k ochraně přírody. Mezi další hojně používané pomůcky respondenti řadí zahradní nářadí 52 (88,1 %), klasickou lupu 50 (84,7 %), pinzetu 34 (57,6 %) a mikroskop 28 (47,5 %). Zde je častěji potřeba dopomoc dospělé osoby nebo minimálně ukázka práce s danými pomůckami. 22 (37,3 %) hlasů a méně mají sítko, cedníky, kalíšková lupa, nejméně pak obrázkové určovací klíče.

Graf 10: Výběr tématu

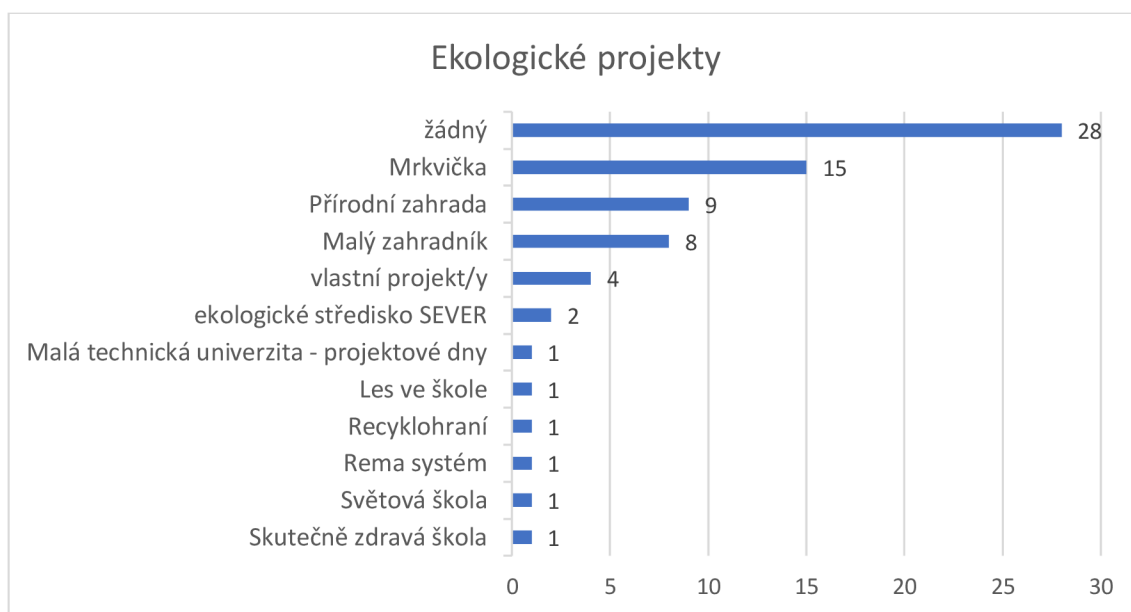
Graf 10 ukazuje, že 26 (44,1 %) respondentů odpovědělo, že pouze učitel vybírá a připravuje téma v mateřské škole. Ve 33 (55,9 %) případech mají, podle výpovědí respondentů, děti možnost se zapojit do výběru a přípravy tématu, kterému se budou věnovat ve třídě. Toto bude pravděpodobně odvislé od věku dětí a jejich zralosti. Vliv zaměření MŠ nebo přístupu učitele není vyloučen.

Graf 11: Realizace ekologické výchovy

Podle výsledků dotazníkového šetření probíhá nejčastěji realizace ekologické výchovy prostřednictvím poznávání okolí mateřské školy 57 (96,6 %) a na školní zahradě 55 (93,2 %). Tyto formy jsou dostupné, levné a jejich příprava bývá jednoduchá oproti zbývajícím položkám, které jsou uvedené v grafu 11. Necelá polovina učitelů uvedla, že spolupracují s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli 26 (44,1 %), používají přírodní koutek ve třídě 25 (42,4 %), navštěvují ekologické výukové programy ve střediscích ekologické výchovy 24 (40,7 %) a navštěvují vzdělávací

programy muzeí, správ chráněných území, zoologických zahrad, občanských sdružení nebo jiných institucí 24 (40,7 %). Technická a organizační opatření přispívající k ekologizaci provozu školy a školní ekologické projekty používá 13 respondentů (22 %). Nejméně respondenti uváděli vícedenní pobytové programy zaměřené na EVVO a výuku v terénu měli pouze 4 (6,8 %). Tento způsob realizace ekologické výchovy je zároveň nejnáročnější na přípravu a organizaci.

Graf 12: Ekologické projekty

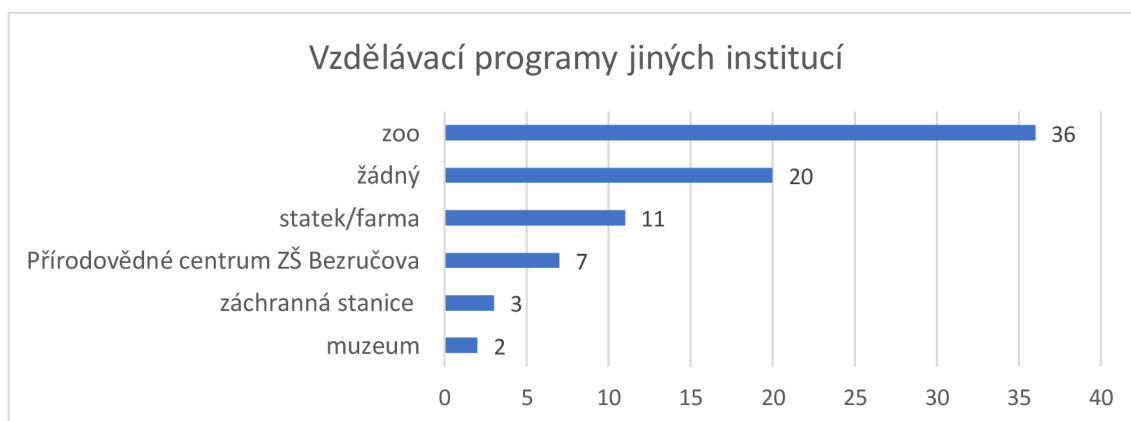
Ve výsledcích se mezi oblíbenými projekty objevil Mrkvička 15 (25,4 %), dále Přírodní zahrada 9 (15,3 %) a Malý zahradník 8 (13,6 %). Jedna respondentka k projektům uvedla: „*Mrkvička dřívě, Malým zahradníkem se inspirováme (nereaguje na naše žádosti o zapojení) ...*“ 4 (6,8 %) respondenti uvedli vlastní projekty, např. motýlí zahrádka, Větrníkovo putování, Den Země, Mít hezké místo na světě, záhonek na zahradě MŠ, vývoj motýla – dlouhodobé pozorování. Ostatní projekty jsou vidět v grafu 12 a také v podkapitole 7.3.1 se stručným popisem. Úspěch projektu je závislý na mnoha faktorech. Jedním z nich je nadšení učitele pro dané téma a umění přenést nadšení také na děti, které se pak spontánně začnou zapojovat do realizace projektu. Avšak zapojení do projektu/ů může být pro učitele náročné také např. po organizační a časové stránce. Toto by mohl být jeden z důvodů, proč skoro polovina respondentů, tj. 28 (47,5 %), uvedla, že se žádných školních ekologických projektů (včetně účasti v mezinárodních, celostátních a regionálních) neúčastní. Jedna učitelka z LMŠ napsala: „*Jsmo lesní mateřská škola – svou podstatou upřednostňujeme ekologickou výchovu.*“

Některé školy jsou již ze své podstaty blízko přírodě a zřejmě nemají potřebu se zapojovat do dalších projektů.

Graf 13: Střediska ekologické výchovy

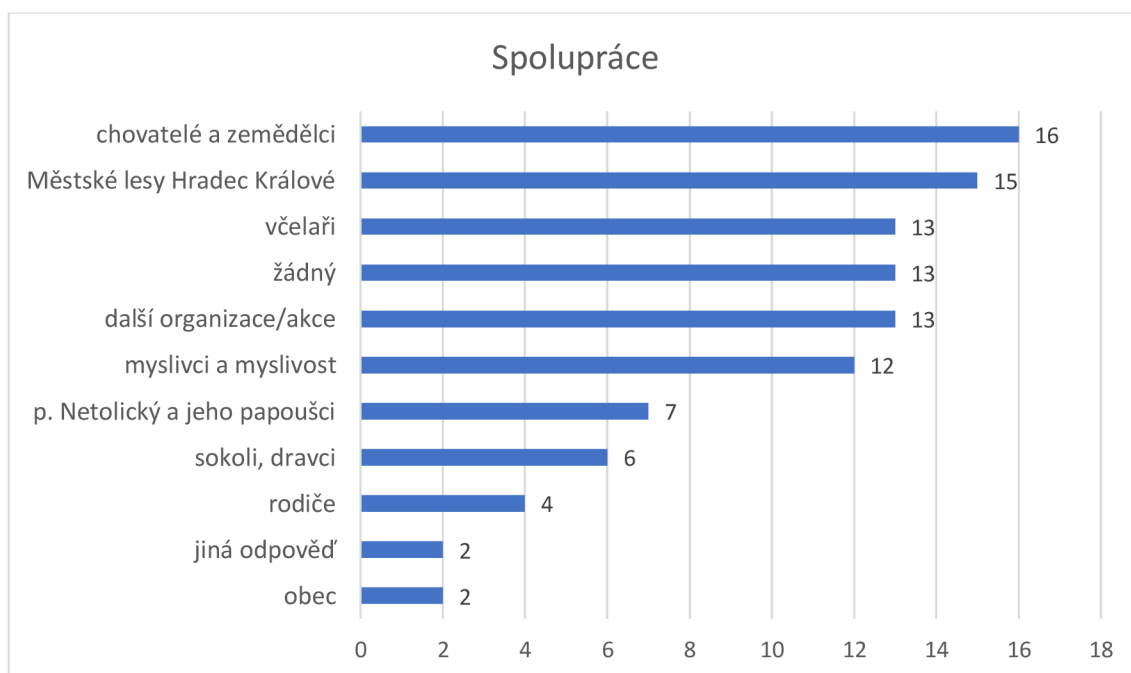
Podle výsledků 22 (37,2 %) respondentů označilo, že za poslední rok navštívili středisko ekologické výchovy SEVER Hradec Králové. Jeden respondent uvedl, že využili nabídky programu v prostředí MŠ od výše uvedeného střediska SEVER. Další střediska a centra, která se objevila ve výsledcích, jsou uvedena v grafu 13. Návštěvy ekologických výukových programů ve střediscích ekologické výchovy jsou mezi respondenty méně používané, což dokládá 34 (57,6 %) odpovědí ‚žádný‘.

Graf 14: Vzdělávací programy jiných institucí

Vzdělávací programy jiných institucí, viz graf 14, jako jsou muzea, správy chráněných území, zoologické zahrady, občanská sdružení nebo jiné instituce, jsou navštěvovanější než předešlá střediska ekologické výchovy a centra (viz graf 13). Odpověď ‚žádný‘ dalo 20 (33,9 %) respondentů. 36 (61 %) respondentů uvedlo, že za poslední rok navštívili zoo. Pod pojmem zoo se skrývají tyto zoologické zahrady a zookoutek: nejvíce byly

zastoupeny ZOO Dvůr Králové 22 a zoo Stěžery 9, ostatní po jednom respondentovi – ZOO Chleby, zoo Liberec, zookoutek Vysoké Chvojno, Biopark Štít, Minizoo zámek Častolovice. 11 (18,6 %) respondentů vypovědělo, že navštívili za poslední rok statek nebo farmu, např. 2 Babiččin dvoreček Licibořice, 4 Farmu Wenet v Broumově, 2 Ekofarmu Bošina a 1 nějakou jízdárnu, zbytek statek a farmy v okolí MŠ. Přírodovědné centrum ZŠ Bezručova v Hradci Králové uvedlo 7 (11,9 %) respondentů, toto centrum pravděpodobně navštívily pouze hradecké MŠ. 3 (5 %) respondenti uvedli záchranou stanici, z toho dvakrát ZS JARO Jaroměř. Muzea uvedli 2 (3,4 %) respondenti, z toho jedenkrát Muzeum východních Čech.

Graf 15: Spolupráce

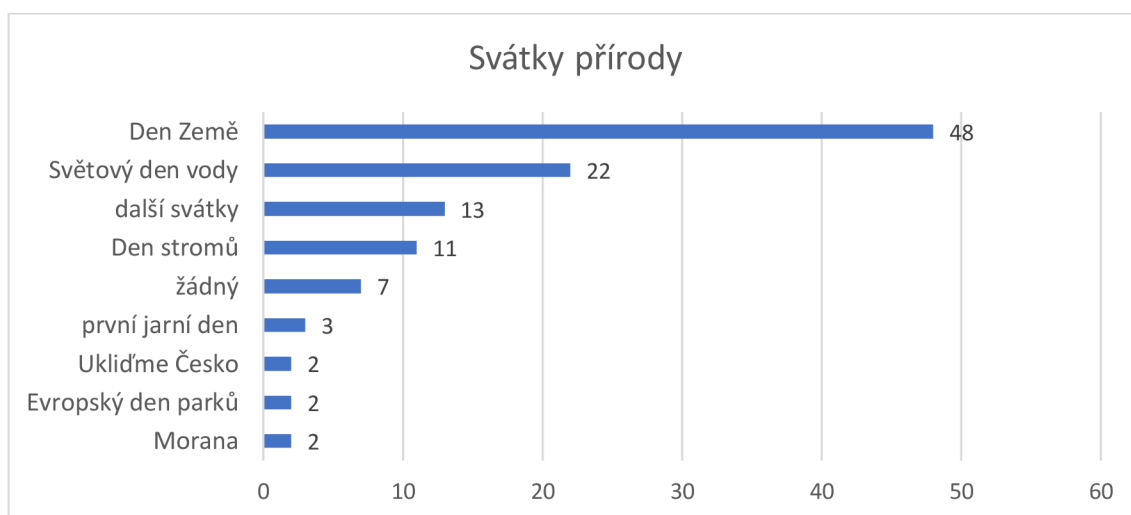
Graf 15 ukazuje, převážně obecně, s kým učitelé z mateřských škol spolupracují. Konkrétní tipy na lidi a místa, která respondenti uváděli, najdete v podkapitole 7.3.2. 16 (27,1 %) respondentů uvedlo spolupráci jak s chovateli a zemědělci místními, tak i těmi v jejich dojezdové vzdálenosti. V této souvislosti uvádím výpovědi dvou respondentů, které mě zaujaly. „*Místní soukromníci (statek, koňská farma, kravín, ovčín, ...)*“, „*Rodiny dětí, které chovají zvířata nebo pěstují rostliny, zeleninu apod.*“ Myslím si, že je dobré, aby děti znaly hospodářská zvířata, rostliny a plodiny, které jsou pro naši zemi typické. Respondenti uvedli, že navštěvují Městské lesy Hradec Králové 15 (25,4 %) a myslivce či program o myslivosti 12 (20,3 %). Podle odpovědi probíhá také spolupráce se včelaři 13 (22 %), chovateli ptáků, např. papoušci pana Netolického 7 (11,9 %), a

sokolníky nebo chovateli dravců 6 (10,2 %), rodiči dětí z MŠ 4 (6,8 %) a obcí 2 (3,4 %). Pod označením ‚další organizace/akce‘ jsou zahrnuty odpovědi 13 (22 %) respondentů, a to převážně po jednom hlase – např. FAF Hradec Králové, Ekosfer, Skanzen Krňovice, KRNAP, Ptačí park Josefovské louky, Dožínky Hradec Králové, další viz podkapitola 7.3.2. 13 (22 %) respondentů uvedlo, že s nikým nespolupracují. Jeden z nich napsal, že „*před covidem ano.*“ Z této odpovědi usuzuji, že po skončení covidových opatření se spolupráce neobnovila. Zde uvádím jiné odpovědi respondentů: „*Viz předchozí otázky.*“ a „*Spolupracujeme spíše s jednotlivci v místě, máme špatnou dopravní dostupnost, nemáme možnost vlastní dopravy.*“ Myslím si, že je dobře, že učitelé upřednostňují spolupráci s lidmi a organizacemi v místě MŠ. Je to méně nákladné, organizace je snazší a děti přednostně poznávají místa, která jsou jim nejbližší, a tráví tam nejvíce času. Podporuje se tím také vztah k místu.

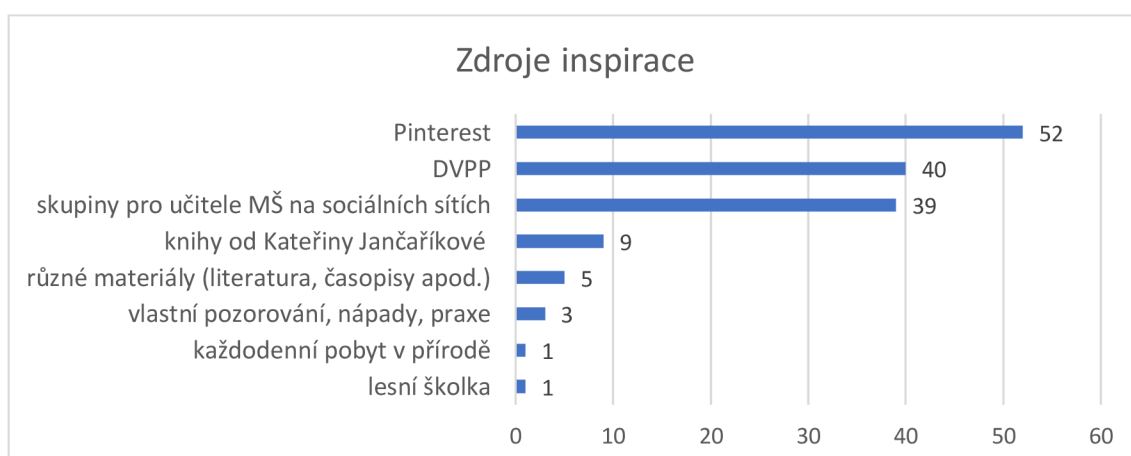
Graf 16: Akce a slavnosti

Akce a slavnosti, které pořádá MŠ, obecně pomáhají např. k utužování vztahů mezi rodiči a MŠ. Často se spojují s podzimní sklizní zeleniny a ovoce. Nejčastěji respondenti uváděli, že za poslední rok uspořádali zahradní slavnosti 38 (64,4 %), pečení ovoce 16 (27,1 %) a bramborobraní 16 (27,1 %). Dále se objevilo dýňobraní, také podzimní stezka a jarní stezka po okolí vesnice, viz graf 16. 13 (22 %) respondentů uvedlo, že nepořádají akce ani slavnosti spojené nějakým způsobem s přírodou.

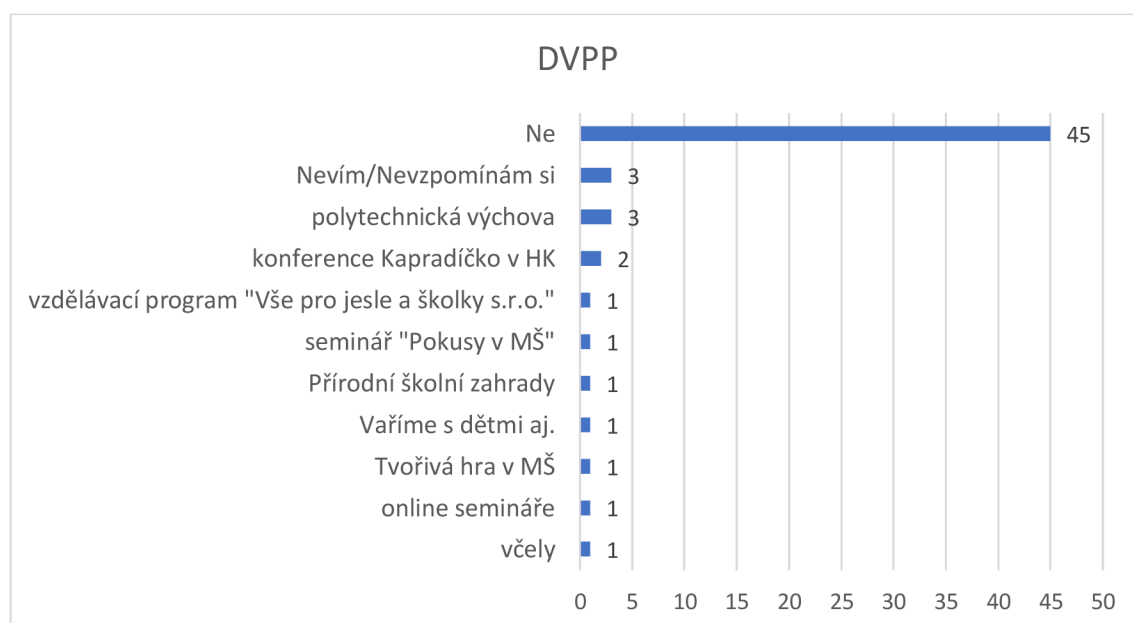
Graf 17: Svátky přírody

Den Země je pravděpodobně jeden z nejvíce slavených svátků v MŠ, dokládají to nejen výpovědi 48 (81,4 %) respondentů, viz graf 17, ale také mnoho videí a příprav na toto téma dostupných na internetu. Dále se podle odpovědí slaví Světový den vody 22 (37,3 %) a Den stromů 11 (18,6 %). ‚Další svátky‘ měly po jednom hlasu, např. Otvírání studánek, slunovrat a rovnodennost, Světový den sázení, Světový den vrbců ad., více viz podkapitola 7.4.2. Objevily se také neobvyklé svátky spojené se spoluprací mezi zaměstnanci školy: „*Den mléka, veganský den, aj. ... na těchto dnech s námi současně spolupracuje i naše školní jídelna/kuchyně.*“ Svátky s 2–3 hlasy jsou uvedeny v grafu 17. Podle odpovědi 13 (22 %) respondentů neslaví žádné svátky spojené s přírodou. „*O svátcích si řekneme, ale nijak se neprožívají.*“ Jak uvedl jeden z respondentů: „*Jakékoliv téma se může propojit s přírodou, nemusí se čekat na svátek či jiné slavnosti.*“

Graf 18: Zdroje inspirace

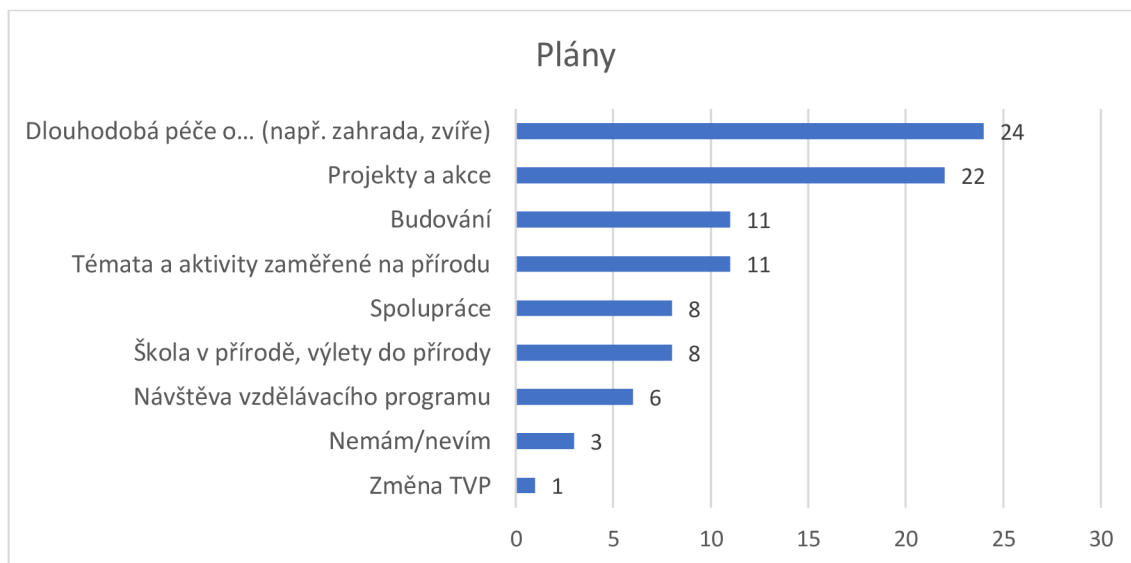
V grafu 18 je vidět, že každý se čas od času někde inspiruje. Respondenti vypověděli, že se nejčastěji inspirují na webových stránkách Pinterestu 52 (88,1 %), na DVPP 40 (67,8 %) a na sociálních sítích ve skupinách pro učitele 39 (66,1 %). Jeden z respondentů se nejspíše inspiruje na mnoha místech, uvedl: „*To by nebyl dotazník na 10 min.*“ Knihy od Kateřiny Jančaříkové 9 (15,3 %) jsou zřejmě také známé a používané v praxi. „Různé materiály“ uvedlo 5 (8,5 %) respondentů. Kromě obecných skupin, jako jsou literatura, internetové stránky, časopisy a pracovní sešity, se také objevily konkrétní odpovědi jako časopis Informatorium, materiály KRNPAP, jdeteven.cz a bulletin Mrkvička. Jeden respondent uvedl: „*...knihy a materiály získané a zakoupené na konferenci Kapradíčko.*“ Zde byla větší očekávání, že respondenti napíší konkrétní publikace a webové stránky, které jsou jim inspirací, ta se bohužel nenaplnila. Další zdroje inspirace jsou uvedeny v grafu 18.

Graf 19: DVPP

Podle výsledků dotazníkového šetření jsou DVPP s tématem týkajícím se přírody málo navštěvovaná. Ovšem nelze dělat obecné závěry, protože tohoto výzkumného šetření se zúčastnilo málo respondentů a také neznáme celý kontext, např. priority učitelů a MŠ v daném školním roce. Za uplynulý rok jedno nebo více DVPP navštívilo 11 (18,6 %) respondentů, 3 (5 %) uvedli neví/nevzpomínám si a 45 (76,3 %) se žádného DVPP, které by se dotýkalo ekologické výchovy, nezúčastnilo. Jeden respondent uvedl, že za poslední rok se neúčastnil DVPP, ale letos mají ekologické DVPP naplánováno. Další

respondent napsal: „*Ne, pouze soutěže v oboru příroda.*“ Konkrétní témata DVPP nebo pořadatele DVPP zobrazuje graf 19.

Graf 20: Plány

Zde respondenti odpovídali na otázku „Co do budoucna plánujete realizovat s dětmi v ekologické výchově?“ Pro lepší přehlednost byly odpovědi z této otevřené otázky zařazeny do obecných kategorií. 56 (94,9 %) respondentů napsalo své plány do budoucna, kromě 3 (5 %) respondentů, kteří své plány neuvedli. Nejvíce zastoupené jsou plány spojené s dlouhodobou péčí o zahradu nebo zvíře 24 (40,7 %) a také účast v projektech a pořádání akcí 22 (37,3 %). Méně zastoupeny jsou kategorie budování (např. environmentální koutek na zahradě, vysadit jedlé keře) 11 (18,6 %), témata a aktivity zaměřené na přírodu (např. tvoření z přírodnin a přírodních materiálů) 11 (18,6 %), spolupráce (např. s místními zahrádkáři, myslivci) 8 (13,6 %), škola v přírodě a výlety do přírody 8 (13,6 %) a návštěva vzdělávacího programu 6 (10,2 %). Jeden respondent uvedl: „*Změna třídního plánu na Strom*“. Vybrané konkrétní odpovědi respondentů jsou uvedeny v kapitole 5. Jeden z respondentů uvedl, že plánuje „*přesunout dýňový záhonek (po 4 letech už ne zcela plodí) ...*“ Myslím si, že v tomto případě došlo k jednostrannému zatížení půdy a jejímu vyčerpání. Většinou stačí na daném místě nějakou sezónu/y pěstovat rostlinu, která dodá živiny do půdy. Doporučila bych poradit se s odborníkem, který ví, jak dodat živiny do půdy šetrným způsobem bez použití chemie.

Domnívám se, že výsledky dotazníkového šetření mohou být ovlivněny např. vzděláním a délkou praxe respondentů, případně také zaměřením MŠ. Toto tvrzení však nelze potvrdit ani vyvrátit dotazníkovým šetřením uvedeným v této práci.

5 Shrnutí výsledků a odpovědi na výzkumné otázky

Tato kapitola shrnuje výzkumné šetření a odpovídá na výzkumné otázky. Celkově bylo osloveno 120 mateřských škol ze dvou okresů. Z každého okresu 60 MŠ. Dotazník vyplnilo 59 respondentů (1 muž a 58 žen), 39 (66 %) z okresu Hradec Králové a 20 (34 %) z okresu Náchod. Níže uvádím odpovědi na výzkumné otázky.

- **VO1 Jaké prostředky používají učitelé mateřských škol k realizaci ekologické výchovy?**

Dotazníkové šetření zjišťovalo, jaké prostředky učitelé MŠ používají k realizaci ekologické výchovy v těchto kategoriích: metody, pomůcky, výběr a příprava tématu, jaké prostředí využívají při realizaci ekologické výchovy, ekologické projekty, střediska ekologické výchovy, vzdělávací programy jiných institucí, spolupráce, akce/slavnosti, svátky spojené s přírodou.

Výzkum naznačuje, že učitelé MŠ se snaží zařazovat různé **metody** při realizaci ekologické výchovy. Z výsledků vyplynulo jako 6 nejčastěji používaných metod – pozorování 56 (94,9 %), experimenty 43 (72,9 %), práce (např. hrabání listů) 36 (61 %), hry v přírodě a na přírodu 35 (59,3 %), propojení s výtvarnou výchovou 33 (55,9 %) a práce s knihou 33 (55,9 %). V rozmezí 20–30 hlasů mají metody – vyprávění příběhů, reakce na situaci (např. spadlé hnízdo pod stromem), dlouhodobá péče o... (např. záhonek, zvíře), kontakt se zvířaty, hudební činnosti a hudba přírody. Nejméně hlasů mají metody – projektová výuka, dramatická výchova, kontakt s krajinnými prvky a poznávání živelů, inspirace od předků a od jiných kultur a inspirace od lesní pedagogiky.

Učitelé vypověděli, že z **digitálních pomůcek** nejčastěji používají tablet 39 (66,1 %), robotickou včelku 35 (59,3 %), interaktivní tabuli 32 (54,2 %), interaktivní program Barevné kamínky 29 (49,2 %) a digitální lupu 28 (47,5 %). Dále několik respondentů vypovědělo, že používají také mluvící skřípec, MP3 přehrávač a sluchátka, mobilní telefon, mikroskop, fotoaparát a zvukové karty. Pouze 3 (5 %) respondenti žádné digitální pomůcky nepoužívají. Výsledky ukazují, že mezi **běžnými pomůckami** jsou pravděpodobně nejvíce používány přírodniny a přírodní materiály 59 (100 %), pracovní listy 57 (96,6 %), zahradní nářadí 52 (88,1 %) a lupa klasická 50 (84,7 %). V rozmezí 20–34 hlasů mají pomůcky – pinzeta, mikroskop, síta a cedníky a lupa kalíšková. Nejméně hlasů mají obrázkové určovací klíče – pouze 13 (22 %).

Výsledky výzkumu ukazují, že možnost účastnit se na **výběru a přípravě tématu** mají ve 33 (55,9 %) případech i děti a ve 26 (44,1 %) případech je to pouze práce učitele.

Respondenti vypověděli, že **prostředí k realizaci ekologické výchovy**, která nejvíce využívají, jsou poznávání okolí mateřské školy 57 (96,6 %) a školní zahrada 55 (93,2 %). 24–26 hlasů dostaly spolupráce (s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli), přírodní koutek ve třídě, ekologické výukové programy ve střediscích ekologické výchovy a vzdělávací programy jiných institucí (např. muzea, správy chráněných území, zoologická zahrada, občanské sdružení). Nejméně jsou používána technická a organizační opatření přispívající k ekologizaci provozu školy, ekologické projekty, vícedenní pobytové programy zaměřené na EVVO a výuku v terénu.

31 (52,5 %) respondentů odpovědělo, že se účastní **ekologických projektů**. Mezi oblíbenými projekty jsou Mrkvička 15 (25,4 %), Přírodní zahrada 9 (15,3 %) a Malý zahradník 8 (13,6 %). Další projekty, do kterých se MŠ zapojují, jsou Skutečně zdravá škola, Světová škola, Rema systém, Recyklohraní, Les ve škole, projektové dny Malé technické univerzity nebo střediska ekologické výchovy SEVER a také vlastní projekty.

25 (42,4 %) respondentů odpovědělo, že za poslední rok navštívili **středisko ekologické výchovy**. Nejčastěji bylo navštíveno středisko ekologické výchovy SEVER Hradec Králové 22 (37,2 %). Další jsou Ekocentrum Paleta Pardubice, Ekocentrum při ZS JARO Jaroměř, ZS a ekocentrum Pasíčka, SVČ Děčko Náchod, Archeopark, Centrum rozvoje Česká Skalice a Bájó Česká Skalice. Ostatní uvedená střediska navštívili 1–2 respondenti.

39 (66,1 %) respondentů odpovědělo, že za poslední rok navštívili **vzdělávací program jiné instituce** než střediska ekologické výchovy. Nejvíce navštěvované byly zoologické zahrady a zookoutky 36 (61 %), statek/farma 11 (18,6 %) a Přírodovědné centrum ZŠ Bezručova 7 (11,9 %). Další navštívené instituce jsou záchranné stanice a muzeum. Konkrétní instituce – viz podkapitola 7.3.2.

46 (78 %) respondentů uvedlo, že se věnují **spolupráci** s osobami a organizacemi mimo MŠ. Nejčastěji respondenti spolupracují s chovateli a zemědělci 16 (27,1 %) a Městskými lesy Hradec Králové 15 (25,4 %). Spolupráce také probíhá s panem Netolickým, včelaři, myslivci, chovateli dravců, rodiči, obcí a dalšími organizacemi. Konkrétní typy na místa a lidi jsou uvedeny v podkapitole 7.3.2.

46 (78 %) respondentů odpovědělo, že pořádají **akce a slavnosti** v MŠ. V uplynulém roce se nejvíce pořádaly zahradní slavnosti 38 (64,4 %), pečení ovoce 16 (27,1 %) a bramborobraní 16 (27,1 %). Dále se pořádá dýňobraní a podzimní i jarní stezka.

Svátky spojené s přírodou podle výsledků dotazníkového šetření slaví 52 (88,1 %) respondentů. Mezi oblíbenými jsou zejména Den země 48 (81,4 %) a Světový den vody 22 (37,3 %). Další svátky jsou uvedeny v podkapitole 7.4.2.

- **VO2 Jak se učitelé MŠ vzdělávají v tématu ekologické výchovy?**

Učitelé MŠ uvedli, že se vzdělávají a čerpají inspiraci prostřednictvím Pinterestu 52 (88,1 %), DVPP 40 (67,8 %), ve skupinách pro učitele MŠ na sociálních sítích 39 (66,1 %) a z knih od Kateřiny Jančaříkové 9 (15,3 %). Ostatní odpovědi měly 5 (8,5 %) a méně hlasů. Ostatní odpovědi obecné – literatura, časopisy, materiály od vzdělávacích institucí, lesní školka, každodenní pobyt v přírodě, vlastní pozorování, nápady a praxe. Ostatní odpovědi konkrétní – časopis Informatorium, materiály KRNAP, jdeteven.cz a bulletin Mrkvička. 11 (18,6 %) respondentů uvedlo, že za uplynulý rok navštívili DVPP s tématem, které se týká přírody. Některé vzdělávání probíhalo jako online seminář, jiné prezenčně – např. konference Kapradíčko. DVPP měla témata včely, tvořivá hra v MŠ, vaříme s dětmi, přírodní školní zahrady, pokusy v MŠ a polytechnická výchova.

- **VO3 Jaké plány mají učitelé MŠ v ekologické výchově do budoucna?**

56 (94,9 %) učitelů napsalo do dotazníku, jaké mají plány v ekologické výchově do budoucna. 24 (40,7 %) respondentů plánuje dlouhodobou péči o ... zahradu nebo zvíře. Konkrétní odpovědi **k péči o zahradu** – např. zapojení do prací na zahradě (hrabání listí, příprava záhonů na zimu), založení záhonu, výsev kvetoucí louky a bylin, pěstování od semínka (řeřicha, hrášek), pěstování zeleniny a bylin, péče o bylinkovou zahrádku, vysadit stromky, setí ředkvičky a mrkve, společné sázení květin, založení vyvýšených záhonů, rozšíření ovocného koutku, sběr plodů, rozšířit a vysadit "jedlé keře" na školní zahradě, založit záhon dýně hokaido a cuketový záhon. Konkrétní odpovědi **k péči o zvíře** – např. krmení ptáčků přes zimu, třídní chov zvířete, pořízení oblovek, nákup motýlích housenek a pozorování motýlí zahrádky. 22 (37,3 %) respondentů se plánuje **účastnit projektů nebo uspořádat akce**, konkrétní odpovědi – např. projekt ‚Putování za dešťovou kapkou‘ – monitoring výskytu vody v krajině, sběr odpadků (může být v rámci akce ‚Uklidme Česko‘, ale i mimo ni), pokračovat v projektu ‚Světová škola‘, zpracování projektu ‚Louka medonosná‘ – Babka

bylinkářka, celoroční projekt tvorba papírové knížky s ekologickou tematikou s nejstaršími dětmi, zapojení do výstavy v Pellyho domech, pokračovat ve školním projektu ‚Mít hezké místo na světě‘ zaměřeném na environmentální výchovu, akce s rodiči ‚Zavírání zahrady‘ – příprava na zimu, uspořádání zahradní slavnosti, zapojit se do programu ‚Malý zahradník‘, plánujeme akci ‚Poklad od skřítků, za ochranu přírody a třídění odpadů‘. 11 (18,6 %) respondentů plánuje **budovat a stavět** např. přírodní zahradu, environmentální koutek na zahradě, přírodní laboratoř v prostorách MŠ, dešťovou zahrádku, bahenní kuchyňku, založit kameniště a hrabaliště, vytvořit venkovní třídu se zaměřením na environmentální a polytechnickou výchovu. 11 (18,6 %) respondentů plánuje zařadit **témata a aktivity zaměřené na přírodu**, např. tvoření z přírodnin a přírodních materiálů (některé si děti nasbírají samy), pozorování hmyzu v přírodě, výroba ptačích budek a květináčů ze dřeva, zařazování pokusů do běžné činnosti v MŠ. 8 (13,6 %) respondentů plánuje **spolupracovat** s např. místními zahrádkáři, myslivci, včelaři, záchranou stanicí Jaroměř, farmou Wenet, v plánu je i návštěva tatínka – chov rybiček; ukázka sov a dravců na zahradě MŠ – "Království sov" Králíky. 8 (13,6 %) respondentů plánuje **školu v přírodě nebo výlet do přírody**, např. Batůžkové dny – poznávání okolí MŠ, výlet do lesa, do parku, procházka kolem řeky apod. 6 (10,2 %) respondentů plánuje **návštěvu vzdělávacího programu** – např. SEVER HK, exkurze ve vodní elektrárně Hučák HK, Divadlem na cestě k přírodě, SEVER Horní Maršov, Malá technická univerzita – Malý vodohospodář. 1 (1,7 %) respondent plánuje **změnu třídního vzdělávacího plánu** na Strom.

6 Diskuse

Od počátku nového tisíciletí se pozornost začala více upírat na environmentální vzdělávání v předškolním věku. Dokládá to například článek k výzkumu Jančaříkové a Kapuciánové (2012), jehož hlavním výstupem je dokument „Klíčové oblasti a kritéria realizace environmentální výchovy v předškolním věku“, který má být nápomocný zejména učitelkám a učitelům mateřských škol při realizaci ekologické výchovy v praxi. Realizace ekologické neboli environmentální výchovy je dnes povinná. Je také obsažena v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání. Nejvíce je zastoupena v oblasti Dítě a svět. Leblová (2012) však říká, že se environmentální výchova prolíná všemi oblastmi RVP PV a stanovené cíle se dají s její pomocí také naplňovat. Stejného názoru je i Jančaříková (2010), která tvrdí, že realizovat environmentální výchovu lze ve všech pěti oblastech RVP PV. K naplňování cílů ekologické výchovy je možné použít různé metody. Z tohoto výzkumného šetření jsme se dozvěděli, že nejvíce používanou metodou je zřejmě pozorování. Je to jedna ze základních metod, jež se uplatňuje nejen v běžném životě, ale i ve vědě ad. Jak uvádí Jančaříková (2010), pozorování je přirozené a lze tuto vlastnost rozvíjet. Další metody, které doporučuje Jančaříková, s různou četností učitelé také používají (viz podkapitola 2.5 a kapitola 4, graf 7). Pokusy a experimenty jsou také velmi oblíbené v mateřských školách. Palková (2019) v rámci své závěrečné práce seznamovala děti se zákonitostmi přírody prostřednictvím pokusů. Ověřené návody k environmentálním pokusům jsou součástí její práce. V rámci letního tábora Rezekvítku pro děti od 5 do 8 let lektorka Szydlová s dětmi a malou čarodějkou úspěšně prováděly pokusy a odhalovaly kouzla přírody (Mrkvička, 2/2021). Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že pomůcky používají všichni učitelé. Nejvíce jsou používány přírodniny a přírodní materiály, jejich dostupnost je mnohdy až překvapivě jednoduchá. Například v jedné berlínské LMŠ průvodci po Vánocích přinesli vánoční stromky, které děti na zahradě použily ke hře, např. ořezávaly větve pilkou, tvořily z nich hromady, mandaly, obchodovaly s nimi apod. (Mrkvička, 1/2022). To je jeden z mnoha postřehů a zážitků z návštěvy zahraničních lesních mateřských škol, které v článku sdílela průvodkyně LMŠ Kudlibabka Vladimíra Hanáčková. Jančaříková a Kapuciánová (2012) mluví o posunu v používání dalších pomůcek, jako jsou např. speciální lupy nebo mikroskop, které dříve nebyly běžné v MŠ. Chylinská (Mrkvička, 4/2014) se v článku dělí o pozitivní zkušenost, kdy jejich MŠ získala dotaci na didaktické pomůcky. V rámci projektu pak

zakoupili např. dalekohledy, pozorovatelské sady, mikroskopy ad. Nejoblíbenější mezi dětmi byly bezdrátové mikroskopy s mnohonásobným zvětšením. „*Dospělý není povinen stále děti zabavovat a organizovat jim čas*“ (Jančaříková a Kapuciánová, 2013, s. 33). Vybírat, připravovat, ale hlavně realizovat environmentálně zaměřené činnosti mohou i děti samy, pokud k tomu mají dostatek času a vhodně připravený prostor. Káňová (2021) během svého výzkumu vypožadovala v MŠ a LMŠ, že environmentálně zaměřené činnosti často vyplynuly ze spontánní hry dětí. Tyto volné aktivity dětí doporučuje Jančaříková i Kapuciánová (2013) podporovat vhodně diverzifikovaným a podnětným prostředím. Pokud se rozhodneme zapojit projektovou metodu, tak podle Hornáčkové (2014) lze děti do tvorby projektu zapojit např. pomocí metody brainstorming. Prostředí, která se nejčastěji používají k realizaci ekologické výchovy, jsou školní zahrady a okolí mateřských škol. Tato prostředí mohou být dobrým prostředkem pro rozvoj environmentální senzitivity a vedení k odpovědnému chování, i když je to do lesa daleko (Leblová, 2012). V tu chvíli je důležité se zaměřit na podmínky, které máme k dispozici, z nich těžit a zlepšovat je, např. přesunout více činností a her ven, doplnit školní zahradu prvky přírodní zahrady, péče o krmítko, vytvoření přírodního koutku ve třídě, vlastní příklad (šetření vodou, třídění odpadků apod.). Kapuciánová (2014) upozorňuje na fakt, že nejen lidé formují prostředí, ale také prostředí formuje nás. Čím jsme obklopeni, to nás ovlivňuje – ať už pozitivně, či negativně. Krejčová říká (Mrkvička, 2/2021), že se snaží většinu aktivit přesouvat na školní zahradu, kde zároveň k tomuto účelu mají vybudovanou venkovní učebnu. Hashim a kolektiv (2023) ve svém výzkumu doporučují pro environmentální výchovu využívat i zahrady a venkovní učebny. V rámci dalšího výzkumu (Wells a kol., 2023) bylo potvrzeno, že zahradničení má pozitivní účinky na pohybovou aktivitu dětí předškolního věku stejně jako v jiném výzkumu u starších dětí. Je to jeden ze způsobů intervence, který pomáhá snížit sedavé chování dětí různého věku. Krejčová (Mrkvička, 2/2021), ředitelka MŠ, si chválí spolupráci na projektech, které tmelí zaměstnance školy, děti a jejich rodiče. Do projektů souvisejících s přírodou je podle výsledků šetření zapojeno 31 (52,5 %) respondentů, nejvíce jich je v programu Mrkvička. Swaczynová (2015) provedla dotazníkové šetření mezi rodiči jedné MŠ. Ve výsledcích uvádí, že 82 % rodičů vyjádřilo zájem o zapojení MŠ do organizace s environmentální tematikou, kdy 68 % z nich má zájem konkrétně o projekt Mrkvička. V rámci ekologické výchovy je také vhodné v přiměřeném množství spolupracovat s různými osobami, podnikateli a institucemi. Tato spolupráce by měla podle Jančaříkové (2010) být doplňkem a

obohacením, ne náhradou. Podle výsledků dotazníkového šetření 25 (42,4 %) respondentů za poslední rok navštívilo středisko ekologické výchovy, 39 (66 %) respondentů za poslední rok navštívilo vzdělávací program jiné instituce a 46 (78 %) respondentů spolupracuje s rodiči, obcí, podnikateli nebo organizacemi. Kvalitní spolupráci s obecním úřadem a místním střediskem ekologické výchovy ocenila Smrtová (2015) během příprav projektu pro předškolní děti. Oblíbeným svátkem slaveným v mateřských školách je Den Země, uvedlo ho 48 (81,4 %) respondentů. Také Jančaříková (2010) ho uvádí jako nejznámější a zároveň poukazuje na to, že oslavy jsou účinnou formou realizace ekologické výchovy. DVPP s tématem týkajícím se přírody navštívilo za poslední rok údajně 11 (18,6 %) respondentů. Na konci svého výzkumu Němcová (2012) také doporučuje navštěvovat DVPP s environmentálním zaměřením nebo zážitkové kurzy. V rámci plánů do budoucna jeden z respondentů uvedl, že plánuje „přesunout dýňový záhonek (po 4 letech už ne zcela plodí) ...“ Zahrádkářská poradna radí, že jednou z hlavních zásad pěstování nejen na zahradě je pravidelné střídání místa. Dodržováním této zásady chráníme půdu před vyčerpáním a rostliny před některými chorobami. (Ptáček, 2020) Dotazník vyplnilo celkem 59 respondentů ze 120 oslovených mateřských škol. Návratnost je 49,2 %. U dotazníků rozesílaných poštou hraje roli hned několik faktorů, které ovlivňují jejich návratnost. Podle výzkumů častěji odpovídají lidé s vyšším vzděláním, se zájmem o dané téma a lidé s větší odpovědností (Chráška, 2010), což v tomto případě nelze jednoznačně posoudit. Mezi další důvody, které pravděpodobně ovlivnily návratnost dotazníku, řadím chybný e-mail (uvedený na webu školy nebo špatně přenesený z webu školy do tabulky a následně do e-mailové zprávy), zapadnutí e-mailu mezi velké množství dalších e-mailů ve schránce, mnoho administrativní práce (po nemoci, nová ředitelka), inspekce v MŠ, nezáměr o danou problematiku, neochotu vyplňovat dotazník, otevření e-mailu a odložení na později. Část výše zmíněných důvodů se mi potvrdila při telefonických hovorech s vedením škol, kdy jsem primárně zjišťovala přijetí e-mailu v poště. U nás je v mateřských školách stále převaha žen. Ovšem v berlínských LMŠ pracují běžně muži, a dokonce zde mají podmínky pro to, aby tady mohli pracovat dlouhodobě (Mrkvička, 1/2022). Podle Českého statistického úřadu (2019) se zvýšilo procento mužů ve státních mateřských školách České republiky z 0 % ve školním roce 2000/2001 na 0,6 % ve školním roce 2017/2018.

7 Ekologická výchova v praxi

Tato kapitola slouží jako inspirace k realizaci ekologické výchovy v prostředí mateřské školy. V každé podkapitole jsou konkrétní tipy. Uvedené informace vychází primárně z výsledků dotazníkového šetření v okresech Hradec Králové a Náchod. Tento seznam není vyčerpávající a určitě lze najít inspiraci i na dalších místech.

7.1 Metody práce

Níže je uveden výčet metod použitých v dotazníkovém šetření. Podrobnější popis viz podkapitola 2.5.

- pozorování
- experimenty
- práce (např. hrabání listí)
- projektová výuka
- inspirace od předků a od jiných kultur
- inspirace od lesní pedagogiky
- kontakt se zvířaty
- kontakt s přírodninami, krajinnými prvky a poznávání živlů
- dlouhodobá péče o...
- tvorba z přírodních materiálů
- propojení s výtvarnou výchovou
- hudební činnosti a hudba přírody
- vyprávění příběhů
- práce s knihou
- hry v přírodě a na přírodu
- dramatická výchova
- slavnosti
- přírodovědné vycházky a naučné stezky
- reakce na situaci – např. spadlé hnízdo pod stromem

7.2 Pomůcky

Zde jsou uvedeny pomůcky, které podle výsledků dotazníkového šetření učitelé MŠ používají. V závěru podkapitoly jsou webové stránky a YouTube kanál, které pomáhají učitelům zorientovat se v digitálním světě a nabízí inspiraci, jak digitální technologie používat při vzdělávání předškolních dětí. Více viz podkapitola 2.6.

7.2.1 Běžné pomůcky

- přírodniny, přírodní materiály
- pracovní listy
- zahradní nářadí (lopatka, motyčka atd.)
- lupa klasická
- lupa kalíšková
- pinzeta
- mikroskop
- sítko, cedníky
- obrázkové určovací klíče

Konkrétní klíče a atlasy pro předškoláky, které doporučuje Jančaříková a Kapuciánová, nalezneme v jejich publikaci ‚Činnosti venku a v přírodě v předškolním vzdělávání‘ na straně 26.

Zde najdeme **tipy na nákup pomůcek** do MŠ, např.:

www.lesnismet.cz – nabízí dřevěné výukové hry

www.chaloupky.cz – nabízí pomůcky, knihy, badatelské sady apod.

7.2.2 Digitální pomůcky

- tablet
- interaktivní tabule
- robotická včelka
- interaktivní program Barevné kamínky
- digitální lupa
- mluvicí skřípec
- MP3 přehrávač a sluchátka
- mobilní telefon
- mikroskop

- zvukové karty
- fotoaparát

Inspiraci lze najít také na internetu:

- edu.cz – digitalizujeme
- predskolniporadna.cz – digitální kompetence v MŠ
- orgpad.com – digitální kompetence
- YouTube kanál Národního pedagogického institutu (npi) – digitalizace školství, např. video ‚Digitální pomůcky pro nejmenší děti a žáky‘

7.3 Zpeřtření ekologické výchovy

Na obecné doporučení k realizaci EVVO (viz níže) navazují podkapitoly s konkrétními typy na projekty a spolupráci s osobami a institucemi. Informace jsou čerpány z výsledků dotazníkového šetření a z webových stránek osob a institucí, které jsou uvedeny ve zdrojích.

Co můžeme využívat k realizaci EVVO v předškolním vzdělávání:

- přírodní koutek ve třídě
- školní zahrady
- školní ekologické projekty (včetně účasti v mezinárodních, celostátních a regionálních)
- poznávání okolí mateřské školy
- ekologické výukové programy ve střediscích ekologické výchovy
- vzdělávací programy muzeí, správ chráněných území, zoologických zahrad, občanských sdružení a dalších institucí
- vícedenní pobytové programy zaměřené na EVVO a výuku v terénu (spíše předškoláci)
- spolupráci s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli
- kurzy, semináře a specializační studia DVPP
- technická a organizační opatření přispívající k ekologizaci provozu školy, školského zařízení

(Adamcová, 2021, s. 13–14)

7.3.1 Projekty

- Mrkvička

Celostátní program určený především mateřským školám. Jeho členové získají metodickou a informační podporu v oblasti ekologické výchovy. Zároveň nabízí školám možnosti, jak si navzájem předávat své zkušenosti – např. články v informačním bulletinu nebo během regionálních setkání. Registrační poplatek se platí za kalendářní rok.

- Přírodní zahrada

Každá školní zahrada se může stát přírodní zahradou. Pro získání plakety ‚Přírodní zahrada‘ je třeba splnit určitá kritéria, která najdete na webových stránkách spolku Přírodní zahrada z.s. Certifikace zahrad je zpoplatněna. Nadace ‚Proměny‘ pomáhá českým školám s proměnami jejich školních zahrad. Například v rámci programu ‚Zahrada hrou‘ jim poskytují finanční a odbornou podporu.

- Malý zahradník

Vzdělávací program, který je určen především dětem staršího předškolního věku. Nabízí konkrétní témata na pěstování nebo se jimi lze pouze inspirovat pro vlastní práci s dětmi.

- Skutečně zdravá škola

Komplexní a celoškolský program kvalitního a udržitelného školního stravování a vzdělávání o jídle. Tento program má svá kritéria, která je nutné plnit při účasti v něm. Zapojené školy získají podporu a nějaké výhody u dodavatelů a partnerů programu. Program je zpoplatněný.

- Světová škola

Program Světová škola se zabývá globálními tématy. Poskytuje průvodce projektem Světová škola, metodickou podporu, inspiraci, vzdělávání pro učitele ad. V mateřské škole se programu účastní především nejstarší děti, které vedou a podporují jejich učitelé. Možnost získat certifikát Světová škola.

- Středisko ekologické výchovy SEVER – projektové dny

SEVER Hradec Králové pro mateřské školy nabízí projektové dny. Ve školním roce 2023/2024 jsou to např. ‚Krtek na smetišti‘ a ‚Od včelky k jablku‘. Projektové dny lze hradit ze Šablon.

- Malá technická univerzita – projektové dny
Malá technická univerzita nabízí vzdělávací programy pro mateřské školy formou projektových dnů. V nabídce je 10 témat, např. Stavitel města nebo Malý zpracovatel odpadů. Některá témata lze objednat samostatně a jiná až po absolvování konkrétních lekcí.
- REMA Systém, a.s.
Jedná se o společnost, která kromě recyklace elektroodpadu nabízí také spolupráci školám. Spolupráce je možná třemi způsoby, případně jejich kombinací, tj. objednání svozu elektroodpadu, zapojení do projektu Zelená škola a zapojení do sběrové soutěže Ekoedu.
- Recyklohraní aneb Uklidme si svět
Představuje dlouhodobý školní vzdělávací program zaměřený na témata předcházení vzniku, třídění a recyklace odpadů; šetrná spotřeba vody a klimatická změna. Nabízí dodání sběrné nádoby na použité baterie a drobné elektrozařízení a jejich odvoz, výukové sady, výukové programy a exkurze. Ve školním roce 2023/2024 nabízí mateřským školám výjezdní program ‚Recyklohrátky se zvířátky‘.
- Les ve škole
Program pro učitele, který podporuje výuku venku v přírodě. Nabízí výukové plány, semináře/webináře, konzultace a ověřené tipy. Platí se roční poplatek. Možnost získání certifikátu Lesní třída.
- Vlastní projekty
Zde jsou uvedeny příklady projektů, které realizují mateřské školy, např. motýlí zahrádka, Větrníkovo putování, Mít hezké místo na světě, Den Země – úklid, záhonek na zahradě MŠ, vývoj motýla – dlouhodobé pozorování.

7.3.2 Spolupráce s osobami a institucemi mimo prostředí MŠ

Ekologickou výchovu v MŠ může obohatit také spolupráce s osobami a institucemi. Vzdělávací programy probíhají buď přímo v sídle pořadatele, v prostředí MŠ, nebo v terénu. Níže jsou uvedeny výsledky dotazníkového šetření ve třech kategoriích:

- střediska ekologické výchovy
- vzdělávací programy muzeí, správ chráněných území, zoologických zahrad, občanských sdružení a dalších institucí
- spolupráce s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli

Střediska ekologické výchovy

- SEVER – Hradec Králové
- Záchranná stanice a ekocentrum Pasíčka
- Ekocentrum při záchranné stanici JARO Jaroměř
- Bájo Česká Skalice
- SVČ Děčko, Náchod
- Centrum rozvoje Česká Skalice
- Ekocentrum PALETA, Pardubice
- Archeopark pravěku Všestary

Další střediska ekologické výchovy lze najít např. na webových stránkách Sítě středisek ekologické výchovy Pavučina.

Vzdělávací programy muzeí, správ chráněných území, zoologických zahrad, občanských sdružení a dalších institucí

- Přírodovědné centrum ZŠ Bezručova, Hradec Králové
- Záchranná stanice JARO Jaroměř
- Muzeum východních Čech
- zoologické zahrady a zookoutek:
ZOO Dvůr Králové, zoo Stěžery, ZOO Chleby (součástí zoo je také ekocentrum), zoo Liberec, zookoutek Vysoké Chvojno, Biopark Štít, Minizoo zámek Častolovice
- statek/farma:
Babiččin dvoreček Licibořice, Farma Wenet v Broumově, Ekofarma Bošina

Další prověřené farmy se vzdělávacími programy a aktivitami lze najít na webových stránkách skutecnezdravaskola.cz – mapa vzdělávacích farem.

Spolupráce s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli

- obec
- rodiče
- chovatelé a zemědělci:
farma Hlavňov, farma Rosa, farma Bošina, Babiččin statek – Šťastný domov Líšnice, farma Erbanových na Starém Plese, p. Fassati – koně, Farma Wenet v Broumově
- včelaři:
včelaři Havlovice, p. Čáp, p. Sejkora, Český svaz včelařů Hradec Králové
- myslivci:
Myslivecké sdružení Nechanice, Myslivecký spolek Chudeřice, spolupráce s p. Chlupatým – bažantnice
- Městské lesy Hradec Králové a. s.
- LČR, s.p.
- KRNAP
- papoušci:
p. Netolický a jeho papoušci, Kamarádi papoušci
- sokoli a dravci:
sokolník p. Neuman z Hradce Králové, Jana Mazúchová – cvičitelka sov a dravců, dravci Hořice
- další organizace:
FAF HK – zahrada léčivých rostlin, Ekosfer, Skanzen Krňovice, Ptačí park Josefovské louky, Dotkni se křídel, z.s.
- akce:
Dožínky HK – podzimní akce s programem pro školy i pro veřejnost

7.4 Když se v mateřské škole slaví

7.4.1 Akce a slavnosti

Zde je možné se inspirovat tématy akcí a slavností, které mateřské školy uspořádaly:

- zahradní slavnost
- bramborobraní, cuketobraní, dýňobraní
- pečení ovoce
- podzimní stezka a jarní stezka po okolí vesnice

7.4.2 Svátky přírody

Níže je uveden výběr nejčastěji slavených svátků v mateřských školách. Pro zajímavost je na stránce www.ekokalendar.cz vypsáno mnoho dalších svátků a dnů spjatých s přírodou.

- 21. března první jarní den
- 21. března Světový den sázení
- 22. března Světový den vody
- 1. dubna Uklidme Česko
- 22. dubna Den Země
- 31. května Den otevírání studánek
- 20. října Den stromů

Slunovrat a rovnodennost

- 20. března (v některých letech 21. března) jarní rovnodennost
- 21. června letní slunovrat
- 23. září (v některých letech 22. září) podzimní rovnodennost
- 21. prosince zimní slunovrat

Svátky spojené s lidovými tradicemi

- dva týdny před Velikonocemi Morana (nebo také Smrtná neděle) – vítání jara
- 11. listopadu sv. Martin

Méně často slavené svátky v MŠ:

- 20. března Světový den vrbců
- 3. května Den Slunce
- 24. května Evropský den parků
- 5. června Světový den životního prostředí
- 1. října Světový den vegetariánství
- 11. prosince Mezinárodní den hor

Jak uvedl jeden z respondentů: „*Jakékoliv téma se může propojit s přírodou, nemusí se čekat na svátek či jiné slavnosti.*“

7.5 Zdroje inspirace

- Pinterest – webové stránky
- skupiny pro učitele MŠ na sociálních sítích
- DVPP – příklady témat a pořadatelů

Témata DVPP:

Polytechnická výchova v MŠ (lektoruje např. Bc. Jana Okrouhlá), Školní přírodní zahrady, včely, Tvořivá hra v MŠ, Vaříme s dětmi, Pokusy v MŠ.

Pořadatelé DVPP:

SEVER Hradec Králové – Konference ‚Kapradíčko‘

Sít středisek ekologické výchovy Pavučina – pořádá semináře, konference, konzultace

Projekt Vše pro jesle a školky – nabízí mnoho služeb, např. vzdělávací kurzy (pro pedagogy, chůvy, ředitele, rodiče atd.), ale také pomoc se založením dětské skupiny. K tématu této práce se hodí zmínit např. webinář na téma ‚Vychováváme a vzděláváme děti od nejútlejšího věku ve venkovním prostředí‘. Některé jejich kurzy jsou akreditované MŠMT.

- webové stránky:
 - v českém jazyce – např. jdeteven.cz, ucimesevenku.cz
 - v anglickém jazyce – např. www.sharingnature.com (plynulé učení – viz podkapitola 2.4)
- literatura, časopisy a materiály:
 - knihy známých autorů, jako jsou Kateřina Jančaříková, Eliška Lebllová, Magdaléna Kapuciánová, Joseph Cornell ad.

Zde bych také doporučila knihu ‚Ekologové ze školky – Environmentální výchova pro předškoláky‘, do které Veronika Lhotská (2022) přenesla své vlastní zkušenosti z praxe učitelky v mateřské škole. Tato publikace je součástí její diplomové práce a je dostupná na internetu v PDF formátu nebo na níže uvedeném odkaze.

https://theses.cz/id/k531ln/Ekologove_ze_skolky.pdf

- časopis Informatorium, bulletin Mrkvička
- materiály KRNAP

- každodenní pobyt v přírodě
- vlastní pozorování, nápady, praxe

Před pěstováním některých plodin bych doporučila podívat se na web zahrádkářské poradny (odkaz viz níže). Zde najdete několik tipů, jak si zajistit dobrou úrodu.

<https://zahradkarskaporadna.cz/clanek-146375-plan-seti-a-vysadby-je-cestou-ke-zdrave-zahrade>

Na závěr bych také doporučila dokument „Klíčové oblasti a kritéria realizace environmentální výchovy v předškolním věku“, který má být nápomocný zejména učitelkám a učitelům mateřských škol při realizaci ekologické výchovy v praxi. Tento dokument je hlavním výstupem výzkumu Jančaříkové a Kapuciánové (2012) a je představen v článku časopisu Envigogika, který je dostupný online.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jakými způsoby učitelé realizují ekologickou výchovu v předškolním vzdělávání. Teoretická část se zaměřila na pohledy různých autorů na dané téma a také na platné dokumenty pro předškolní vzdělávání v České republice. Výsledky výzkumného šetření ukázaly, že všichni respondenti pravděpodobně nějakým způsobem realizují ekologickou výchovu. Podle výsledků jsou nejvíce používány metody pozorování, experimenty, práce (např. hrabání listů), hry v přírodě a na přírodu, propojení s výtvarnou výchovou a práce s knihou. Místo zde mají také pomůcky běžné a digitální, z nich jsou nejvíce používány přírodniny a přírodní materiály, pracovní listy, zahradní nářadí, tablety a robotické včelky. Myslím si, že bychom se měli čas od času zamyslet nad tím, na co a v jakém množství dané pomůcky používáme, zejména pokud jde o pracovní listy a digitální technologie. Ve více jak polovině případů se děti mají možnost zapojit do výběru a přípravy tématu, kterému se budou věnovat ve třídě mateřské školy. Realizace ekologické výchovy probíhá dle výsledků na různých místech a ve spolupráci s různými osobami a institucemi, nejvíce však v prostředí mateřské školy nebo v jejím blízkém okolí. Tento jev je přirozený a podporovaný zejména z hlediska poznávání nejbližšího okolí a tvorby vztahu k místu. Učitelé také věnují pozornost svému vzdělávání a hledají inspiraci k činnostem zaměřeným na přírodu. Konkrétní tipy k realizaci ekologické výchovy jsou shrnuty v poslední kapitole, která slouží zejména jako inspirace do praxe. 56 (94,9 %) respondentů se podělilo o své plány do budoucna. Nejvíce plánů mají učitelé v oblasti dlouhodobé péče o zahradu nebo zvíře, účasti na projektech a pořádání akcí.

Jsem si vědoma toho, že výsledky dotazníkového šetření mohou být zkreslené. Důvodem je např. malý vzorek respondentů (pouze 59) a neznalost celého kontextu, tj. priority učitelů nebo priority MŠ v posledním roce. Byly by potřeba další a podrobnější výzkumy v této oblasti. Více by mohly říct např. rozhovory a následné srovnání s dalšími zdroji, jako je třídní kniha, TVP a ŠVP, dokumentace z akcí – fotografie, článek, hodnocení rodičů apod. Určitě by se toto téma dalo rozšířit o přípravu na pobyt v přírodě – např. vybavení, organizace, bezpečnost apod. Učitelka by měla znát např. druhy rostlin v okolí MŠ, zejména těch jedovatých, a vhodným způsobem o nich děti informovat – vzhledem k jejich věku a individuálním zvláštěnostem. Zkoumat by se dal také kontakt předškolních dětí se zvířaty a jejich chov v prostředí MŠ, např. prostřednictvím pozorování, dotazníkového šetření a rozhovorů s učiteli a rodiči. Nebo

jaká přírodní prostředí navštěvují MŠ a jaká je jejich dostupnost (viz kapitola 4, pod grafem 5).

Výsledky z tohoto výzkumného šetření lze brát jako informace o oblíbenosti některých metod a jako inspiraci do praxe. Myslím si, že poslední kapitola „Ekologická výchova v praxi“ by mohla být dobrou studnicí inspirace učitelům mateřských škol. Konkrétní tipy vychází především z výsledků dotazníkového šetření z okresů Hradec Králové a Náchod, ale mnoho z nich lze použít i v jiných částech naší země. Cíle práce byly splněny.

Seznam použitých zdrojů

- ADAMCOVÁ, Lenka (2021). *Environmentální výchova v předškolním vzdělávání*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 56 s. Bakalářská práce.
- AMIROVÁ, Alžběta, FIEDLEROVÁ, Michaela, REJCHRTOVÁ, Andrea (2019). *Metody a aktivity dramatické výchovy v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 123 s. ISBN 978-80-7496-430-5.
- Asociace lesních MŠ*, 2023 [online]. Praha: Asociace lesních MŠ, z.s. [cit. 2023-09-10]
Dostupné z: <https://www.lesnims.cz/>
- Botič o.p.s. *Vodnice Brekule*. In: toulcuvdvur.cz [online]. [cit. 2023-10-19]. Dostupné z: <https://toulcuvdvur.cz/evp/vodnice-brekule>
- CORNELL, Joseph (2012). *Objevujeme přírodu: učení hrou a prožitkem*. Praha: Portál, 141 s. ISBN 978-80-262-0145-8.
- Český statistický úřad (2019). 3 – 2. *Učitelé v regionálním školství a akademičtí pracovníci veřejných vysokých škol podle pohlaví* [online]. 23.01. [cit. 2023-10-25]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/3-vzdelani-zf37spb61c>
- ČINČERA, Jan (2007). *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 116 s. ISBN 978-80-7315-147-8.
- DANIŠ, Petr, NECHVÁTALOVÁ, Judita (2015). *Environmentální výchova: základní průvodce po cílech a příkladech vzdělávání pro pedagogy, vychovatele a veřejnou správu*. Praha: MŽP, 2015, 30 s.
- DANIŠ, Petr (2016). *Děti venku v přírodě: ohrožený druh?* Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 76 s. ISBN 978-80-7212-610-1.
- HASHIM, Siti Z., MAZLAN, Dianah, AHZAHAR, Nadira, AZZMI, Norazura M., JAMALUDIN, Nazhatulzalkis, RIJAL, Nurhidayah S. (2023). *Green Activities in Kindergarten: An Overview of Their Impact on Sustainable Development*. International Journal of Business and Technology Management. [online]. Vol.5, No. S3, 177-185 [cit. 2023-10-27]. e-ISSN: 2682-7646. Dostupné z: <https://myjms.mohe.gov.my/index.php/ijbtm/article/view/24155/13175>

HORNÁČKOVÁ, Vladimíra (2014). *Inspirace pro tvorbu projektu v mateřské a základní škole na téma "Včelka a příroda"*. Hradec Králové: Gaudeamus, 152 s. ISBN 978-80-7435-505-9.

HOSTINSKÁ, Lucie (2022). *Environmentální výchova v MŠ*. Presentation presented at: [Seminář Environmentální výchova v MŠ, Přírodovědná fakulta UHK// ÚPPSP/PNEVM; autumn; Hradec Králové, Czechia.].

CHRÁSKA, Miroslav (2007). *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JANČAŘÍK, A., JANČAŘÍKOVÁ, K., NOVOTNÁ, J. (2013). "Good" Questions in Teaching. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, [online]. Volume 93, str. 964-968 [cit. 2023-08-25]. Dostupné z: <https://pdf.sciencedirectassets.com/277811/1-s2.0-S1877042813X00278/1-s2.0-S1877042813034149/main.pdf?X-Amz-Security-Token=IQoJb3JpZ2luX2VjEEOaCXVzLWVhc3QtMSJGMEQCID2TD%2FARoWNLNQPyL8xUHWgj5x7A%2FzauGTr6CM7EAFqGAiA2bNLM0tPZZQAMtXEMKesCf7fj0afAVkqijNGOLtrk%2FyqzBQgSEAUaDDA1OTAwMzU0Njg2NSIMkTj1oUOsRWND0In3KpAF9dk3alk3LUhNpTFcTMdmECgcnafYtxWbcBMrqujhyxPycEIR0ucZCL4B1hKGY3L%2BpOUXanOo%2Fg623qN8LLd1uqwzy%2FplccaFHwUI8IFvNpP2LFxwQ12S5X%2FXrhhlydcNOIR2ageYKoB4aJgMIWnP8GQL%2F1L5dJJ5FDox8sq1fjurRtrJLqPE7KTPalMQBMzRz5cW0JFInUv7%2F%2FGnK5Fs%2FEHns4FkGF%2BWJDof%2BXwItZtJ3LjtVdMdav6oTPUuhC549DFk6m7mz9OMLnJbEhfch%2ByOzYD5jecvEHUE5wGc8bqameYEHPROIbWeU5BWS9J6QVqBLx%2B3md82eahbo%2FLIgdFYHO5wiO%2FrftAfPvNMb2X64Mai%2B5Jd8ocghybONyRLQeMz8BnAxx3Q15n8KGYQZkh4ejn8BluCK2tAbL3%2FcEWhFTWDSxY3%2BO22YBIKKkYuE3VnQyAL1Ohx1cLMGkxQL6nFrqZbBDvQhYXGECCzDGaMaPzlfT%2FgGjHLRMeqhlWY%2BMeGEusRWar7PdaQcnhT4gdJiMa%2FartPkcskQVc3B9Ln%2BQERqivpt4WukS0PIarUKTCrk8BK7ruTtLByQ331xmUNfA1eqVOFiHKszV217%2BoNNme%2F1o%2Fu7wswEi6dBCXNON2neLsRKIrRcBCoaEJmSOG%2FdO1nuwwBRNx5RwuUptgnv4CRwyboo8yQYUrBpoeYEshYDypPJFoJDAGjObLPrm7dDi11eOjhDXgDAq89iX%2BDeNWNLvwav58GJG2XcGFUPWfTL5ZiSSaO2gD0sgpo%2FWCsCAWVBdV2RTNAjIDtT%2Brndc5dgTd540IRrinFYTUmgK%2FveFHy3Q1HKd4FD1WIJRX%2By8qCRJV0q16NBGWEwtJmXpwY6sgGgggkv8znu4hWgMioRw5rM2RjxZl5Ht7U4%2BKfxiRXk2sw2nU3%2FRcbKZxuReXJOvUEWofolVi7le3kRfeFNLSOLi2xPYK>

4Xm1Rqrj8v8XM98wwzI7Y3ND1E%2FMdz0uIGcEDcS1ijbXE0g%2F%2F31Db3ye8
1Uq%2BpHEwRNOCPpBD1nfzydl%2FijmV86Xf3E69WSK3%2BjeT4XnDKeAW7p
e9lpvDRxg33ZKqj7vZ61LSg7zwn1k24SWt&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-
SHA256&X-Amz-Date=20230823T095548Z&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-
Expires=300&X-Amz-
Credential=ASIAQ3PHCVTY45UFQCCV%2F20230823%2Fus-east-
1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-
Signature=1480ef226adef6d0f29caba7223b73d4e5c1b28d5d98e81b715a34fa33d0c61c
&hash=f6561897c95d869d3e6d6d813925c533da7701743979032ff7dac7129a07bb8a&
host=68042c943591013ac2b2430a89b270f6af2c76d8dfd086a07176afe7c76c2c61&pii=
S1877042813034149&tid=spdf-a62d0f0d-01b0-481b-866a-
e296c8eda7d5&sid=5533917b6186f444d28b676-
e33b36b30490gxrbq&type=client&tsoh=d3d3LnNjaWVuY2VkaXJlY3QuY29t&ua=05
195806015550005052&rr=7fb27b6188b1b32d&cc=cz

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina, KAPUCIÁNOVÁ, Magdaléna (2013). *Činnosti venku a v přírodě v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 141 s. ISBN 978-80-7496-071-0.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina, NOVOTNÁ, Jarmila, ŘÍHOVÁ, Dagmar (2020). *Žába za nic nemůže aneb o suchu metodou "dobrých" otázek*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 96 s. ISBN 978-80-7212-647-7.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina, KAPUCIÁNOVÁ, Magdalena (2012). *Environmentální výchova v předškolním vzdělávání –hledání optimální podoby*. *Envigogika*. [online]. Praha: Karlova univerzita, 2012/VII/1. [cit. 2023-10-25]. ISSN1802-3061. Dostupné z: <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/71/75>

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina (2017). *Činnosti k rozvíjení přírodovědné gramotnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Dr. Josef Raabe, 150 s. ISBN 978-80-7496-327-8.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina (2019). *Didaktické přístupy k přírodovědnému vzdělávání předškolních dětí a mladších žáků*. Druhé, rozšířené vydání. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 262 s. ISBN 978-80-7603-051-0.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina (2010). *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 148 s. ISBN 978-80-86307-95-4.

- KÁŇOVÁ, Eliška (2021). *Aplikování environmentální výchovy v mateřských školách*. [online]. Brno, [cit. 2023-10-25]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Kateřina Ševčíková. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/aaok5/Bakalarska_prace_Kanova.pdf
- KAPUCIÁNOVÁ, Magdaléna, SVOBODOVÁ, Eva, ŠTEFÁNKOVÁ, Zuzana, VÁCHOVÁ, Alena (2014). *Pomáháme dětem s orientací v dnešním světě: dítě a svět*. Praha: Raabe, 108 s. ISBN 978-80-7496-164-9.
- KEMP, Jane, WALTERS, Clare (2004). *Hrajeme si s předškoláky*. Praha: Ottovo nakladatelství, 160 s. ISBN 80-7360-021-8.
- LEBLOVÁ, Eliška (2012). *Environmentální výchova v mateřské škole*. Praha: Portál, 176 s. ISBN 978-80-262-0094-9.
- Les ve škole*, 2021 [online]. Les ve škole. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.lesveskole.cz/>
- LHOTSKÁ, Veronika (2022). *Ekologové ze školky. Environmentální výchova pro předškoláky*. [online]. [cit. 2023-10-29]. Dostupné z: https://theses.cz/id/k531ln/Ekologove_ze_skolky.pdf
- Malá technika z.ú.*, 2023 [online]. Říčany: Malá technika z.ú. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.mtuni.cz/programy-pro-deti/>
- Malý zahradník*, 2022 [online]. Říkov: AGRO CS a.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.malyzahradnik.cz/>
- MIKLÍK, Aleš (2019). *Co je lesní terapie* [online]. [cit. 2023-09-04] Dostupné z: <https://lesniterapie.cz/co-je-lesni-terapie/>
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Rejstřík škol a školských zařízení*. [online]. MŠMT ČR. [cit. 2023-10-17]. Dostupné z: <https://rejstriky.msmt.cz/rejskol/>
- Ministerstvo životního prostředí. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025* [online]. MŽP 20. 7. 2016. [cit. 2023-08-10] Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025/\\$FILE/OFDN-SP_EVVO_EP_%202016_2025-20160725.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025/$FILE/OFDN-SP_EVVO_EP_%202016_2025-20160725.pdf)

Ministerstvo životního prostředí. *Státní program EVVO a EP na léta 2016-2025* [online]. MŽP ©2008-2023. [cit. 2023-08-04]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025

Mrkvička: Informační bulletin sítě mateřských škol se zájmem o ekologickou výchovu. Praha: Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, roč. 7 (2014), č. 4.

Mrkvička: Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy pro mateřské školy. Praha: Síť středisek ekologické výchovy Pavučina, z. s., roč. 14 (2021), č. 2.

Mrkvička: Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy pro mateřské školy. Praha: Síť středisek ekologické výchovy Pavučina, z. s., roč. 15 (2022), č. 1.

MŠMT (2008) In: Metodický portál RVP: *články* [online]. Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty: 06. 11. 2008 [cit. 2023-08-04]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVOE/2759/METODICKY-POKYN-MSMT-K-ZAJISTENI-ENVIRONMENTALNIHO-VZDELAVANI-VYCHOVY-A-OSVETY.html/>

Národní pedagogický institut České republiky (npi), 2022, *Digitální učební pomůcky pro nejmenší děti a žáky*, YouTube video. [cit. 2023-09-18] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=DEulx6lA-rM&list=PLZAVTpdvWOvVTvsfgud61RE8ng2UwTFB1&index=88>

Národní registr výzkumů o dětech a mládeži. *Výzkum odcizování člověka přírodě* [online]. Národní pedagogický institut ČR 2004 [cit. 2023-08-10] Dostupné z: <http://vyzkum-mladez.cz/cs/registr/vyzkumy/107-vyzkum-odcizovani-cloveka-prirode.html>

NĚMCOVÁ, Věra (2012). *Nabídka činností environmentální výchovy pro předškolní vzdělávání.* [online]. Plzeň, [cit. 2023-10-25]. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Pavla Sovová Ph. D. Dostupné z: https://otik.zcu.cz/bitstream/11025/5590/1/BP_Nemcova.pdf

NÚV (2015) In: Metodický portál rvp.cz [online]. *Minimetodika – S dětmi za přírodou.* 30. 3. 2015 [cit. 2023-08-03]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=66968&view=9641>

PALKOVÁ, Zuzana; ZIMOLOVÁ, Lucie, BALEJOVÁ, Martina (2019). *Environmentální pokusy pro děti předškolního věku*. Svatý Jan pod Skalou: Svatojánská kolej – Vyšší odborná škola pedagogická, 159 s. ISBN 978-80-907604-9-3.

POHOŘELÝ, Svatopluk. *RVP PV září 2021.pdf*. In: msmt.cz [online]. 24.08.2021 [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/56051/>

Portál Digi. *Digitální technologie* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. (CC BY 3.0 CZ) [cit. 2023-09-18] Dostupné z: <https://portaldigi.cz/digislovník/digitalni-technologie/>

Program Zahrada hrou [online]. Praha: Nadace Proměny Karla Komárka. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.nadace-promeny.cz/>

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří (2009). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

Přírodní zahrada, 2018 [online]. Jindřichův Hradec: Přírodní zahrada z.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <http://prirodnizahrada.eu/>

PTÁČEK, Radoslav (2020). *Plán setí a výsadby je cestou ke zdravé zahradě*. In: zahradkarskaporadna.cz [online]. 16.1. [cit. 2023-10-19]. Dostupné z: <https://zahradkarskaporadna.cz/clanek-146375-plan-seti-a-vysadby-je-cestou-ke-zdrave-zahrade>

Recyklohraní aneb uklidíme si svět, 2010 [online]. Praha: Recyklohraní, o.p.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://recyklohrani.cz/cs/>

Rema Systém [online]. Praha: Rema Systém, a.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.rema.cloud/>

RYMANOWICZ, Kylie, HETHERINGTON, Chelsea, LARM, Brooke (2020). *Planting the Seeds for Nature-Based Learning: Impacts of a Farm – and Nature-Based Early Childhood Education Program*. International Journal of Early Childhood Environmental Education. [online]. 8(1), p. 44 [cit. 2023-10-27]. ISSN: 2331-0464. Dostupné z: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1280494.pdf>

Sharing Nature Worldwide, 2021 [online]. Nevada City, CA U.S.A.: Sharing Nature Worldwide. [cit. 2023-09-04] Dostupné z: www.sharingnature.com

Sít' středisek ekologické výchovy Pavučina, 2016 [online]. Praha: Sít' středisek ekologické výchovy Pavučina, z.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <http://www.pavucina-sev.cz/>

Skutečně zdravá škola [online]. Brno: Skutečně zdravá škola, z.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.skutecnezdravaskola.cz/>

SMRTOVÁ, Zdislava (2015). *Podpora environmentální výchovy v mateřské škole*. [online]. Brno, [cit. 2023-10-25]. Závěrečná práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PaedDr. Hana Horká, CSc. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/m5mfo/Podpora_environ._vych._v_MS_Z.Smrtova_2015.pdf

STREJČKOVÁ, Emilie a kol. (2005). *Děti, aby byly a žily: příspěvky jsou doplňkem výzkumného úkolu "Odcizování člověka přírodě"*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 96 s. ISBN 80-7212-382-3.

Středisko Ekologické Výchovy a Etiky Rýchory, 2012 [online]. SEVER. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://sever.ekologickavychova.cz/>

Světová škola, 2023 [online]. Praha: Člověk v tísní, o.p.s. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.svetovaskola.cz/>

SVOBODOVÁ, Eva a kol. (2010). *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál, 168 s. ISBN 978-80-7367-774-9.

SVOBODOVÁ, Eva, VÍTEČKOVÁ, Miluše a kol. (2017). *Osobnost předškolního pedagoga: sebereflexe, sociální kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 199 s. ISBN 978-80-262-1243-0.

SWACZYNOVÁ, Iveta (2015). *Environmentální výchova a její aplikace v mateřské škole* [online]. Ostrava, [cit. 2023-10-25]. Diplomová práce. Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Ondřej Šimik, PhD. Dostupné z: <https://theses.cz/id/xss9bp/>

ŠIMIK, Ondřej (2007). *Základy seznamování s přírodou a společností*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě – Pedagogická fakulta, 160 s. ISBN 978-80-7368-490-7.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava (2007). *Být učitelem: co by měl učitel vědět o své profesi*. 2., přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 76 s. ISBN 978-80-7290-325-2.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava (2004). *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004, 190 s. ISBN 80-7315-082-4.

Vše pro dětské skupiny, 2023 [online]. Praha: Vše pro dětské skupiny – vzdělávání s. r. o. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://vseprodetskeskupiny.cz/>

WELLS, Nancy M., COSCO, Nilda G., HALES, Derek, MONSUR, Muntazar, MOORE, Robin C. (2023). *Gardening in Childcare Centers: A Randomized Controlled Trial Examining the Effects of a Garden Intervention on Physical Activity among Children Aged 3–5 Years in North Carolina*. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. [online]. 20(11) [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <https://www.mdpi.com/1660-4601/20/11/5939>

WILLIS, Jana, WEISER, Brenda (2014). *Bridging the Gap: Meeting the Needs of Early Childhood Students by Integrating Technology and Environmental Education*. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*. [online]. 2 (1), p. 140 [cit. 2023-10-27]. E-ISSN: 2331-0464. Dostupné z: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1108056.pdf>

Zákon č. 561/2004 Sb. ze dne 10. 11. 2004. Aktuální znění 1. 7. 2023 [cit. 2023-09-10] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Seznam použitých zkratk

DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
EVVO a EP	environmentální vzdělávání, výchova a osvěta a environmentální poradenství
FAF	Farmaceutická fakulta
HK	Hradec Králové
ICT	informační a komunikační technologie (z anglického Information and Communication Technologies)
KRNAP	Krkonošský národní park
LČR	Lesy České republiky
LMŠ	lesní mateřská škola
MŠ	mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
npi	Národní pedagogický institut
NÚV	Národní ústav pro vzdělávání → dnes npi
OSN	Organizace spojených národů
RVP PV	Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání
SOŠ	střední odborná škola
SŠ	střední škola
SVP	speciální vzdělávací potřeby
ŠVP	školní vzdělávací program
TVP	třídní vzdělávací program
ZŠ	základní škola

Seznam obrázků a grafů

Obrázek 1: Čtyři základní pilíře přírodovědné gramotnosti pro předškolní věk (NÚV, 2015).....	23
Graf 1: Okresy.....	37
Graf 2: Pohlaví.....	38
Graf 3: Délka praxe.....	38
Graf 4: Nejvyšší dosažené vzdělání.....	39
Graf 5: Počet tříd MŠ.....	39
Graf 6: Zaměření MŠ.....	40
Graf 7: Metody.....	41
Graf 8: Digitální pomůcky.....	42
Graf 9: Další pomůcky.....	43
Graf 10: Výběr tématu.....	44
Graf 11: Realizace ekologické výchovy.....	44
Graf 12: Ekologické projekty.....	45
Graf 13: Střediska ekologické výchovy.....	46
Graf 14: Vzdělávací programy jiných institucí.....	46
Graf 15: Spolupráce.....	47
Graf 16: Akce a slavnosti.....	48
Graf 17: Svátky přírody.....	49
Graf 18: Zdroje inspirace.....	49
Graf 19: DVPP.....	50
Graf 20: Plány.....	51

Seznam příloh

Příloha A – Dotazník

Ekologická výchova a vzdělávání v mateřských školách

Vážená paní učitelko, vážený pane učiteli,

dovolte mi Vás oslovit a požádat o vyplnění anonymního dotazníku, který zjišťuje, jakým způsobem realizují učitelé v mateřských školách ekologickou výchovu a vzdělávání. Získaná data budou sloužit pro zpracování diplomové práce. Vyplnění dotazníku potrvá 10–15 minut.

Předem děkuji za Váš čas.

Bc. Lenka Adamcová

studentka navazujícího magisterského oboru Pedagogika předškolního věku se zaměřením na děti se speciálními potřebami, Univerzita Hradec Králové

1. Jaké metody používáte při realizaci činností s přírodní tematikou nejčastěji?

Vyberte nejvýše 6 položek.

- pozorování
- experimenty
- vyprávění příběhů
- práce s knihou
- dramatická výchova
- práce (např. hrabání listů)
- inspirace od předků a od jiných kultur
- inspirace od lesní (přírodní) pedagogiky
- kontakt se zvířaty
- kontakt s krajinnými prvky a poznávání živelů
- dlouhodobá péče o... (např. záhonek, zvíře)
- propojení s výtvarnou výchovou
- hudební činnosti a hudba přírody
- hry v přírodě a na přírodu
- projektová výuka
- reakce na situaci (např. spadlé hnízdo pod stromem)

2. Jaké používáte digitální technologie při realizaci činností s přírodní tematikou?

Zaškrtněte všechny, které používáte.

- tablet
- interaktivní tabule
- digitální lupa
- robotická včelka
- mluvicí skřípec
- MP3 přehrávač a sluchátka
- interaktivní program Barevné kamínky
- jiná

3. Jaké další pomůcky používáte? *Zaškrtněte všechny, které používáte.*

- lupa klasická
- lupa kalíšková
- mikroskop
- sítko, cedníky
- pinzeta
- obrázkové určovací klíče
- zahradní nářadí (lopatka, motyčka atd.)
- pracovní listy
- přírodniny, přírodní materiály
- jiná

4. Kdo vybírá a připravuje téma?

- učitel
- děti
- společná práce učitele a dětí
- střídáme se: někdy učitel, někdy děti

5. Které z níže uvedených položek používáte pro ekologickou výchovu a vzdělávání? *Zaškrtněte všechny, které používáte.*

- přírodní koutek ve třídě
- školní zahrada
- školní ekologické projekty (včetně účasti v mezinárodních, celostátních a regionálních)
- poznávání okolí mateřské školy
- ekologické výukové programy ve střediscích ekologické výchovy
- vzdělávací programy muzeí, správ chráněných území, zoologických zahrad, občanských sdružení a dalších institucí
- vícedenní pobytové programy zaměřené na EVVO a výuku v terénu
- spolupráci s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky a podnikateli
- technická a organizační opatření přispívající k ekologizaci provozu školy, školského zařízení

6. Jakých školních ekologických projektů se **účastníte**? (včetně účasti v mezinárodních, celostátních a regionálních) *Uveďte název projektu.*

- Malý zahradník
- Mrkvička
- Přírodní zahrada
- Žádný
- Jiná

7. Jaké středisko ekologické výchovy jste za poslední rok navštívili? *Uveďte název střediska ekologické výchovy.*

- SEVER Hradec Králové
- Bájů Česká Skalice
- Žádný
- Jiná

8. Navštívili jste v rámci ekologické výchovy muzeum, správu chráněných území, zoologickou zahradu, občanské sdružení nebo jinou instituci za poslední rok?

Uveďte název instituce.

- ZOO Dvůr Králové
- Přírodovědné centrum ZŠ Bezručova
- Žádný
- Jiná

9. Spolupracujete s obcí, rodiči, místními sdruženími, spolky anebo podnikateli? (např. farma, včelařský spolek, myslivec) *Uveďte, s kým/povolání (případně za jakým účelem).*

- Pan Netolický a jeho papoušci
- Městské lesy Hradec Králové a. s., myslivost
- Žádný
- Jiná

10. Jaké akce/slavnosti s tematikou týkající se přírody Vaše MŠ za poslední rok uspořádala?

- bramborobraní
- zahradní slavnost
- pečení ovoce
- žádný
- jiná

11. Jaké svátky spojené s přírodou slavíte v MŠ?

- Den Země
- Den stromů
- Světový den vody
- žádný
- jiná

12. Kde čerpáte inspiraci na činnosti spojené s přírodou? *Zaškrtněte všechny, které používáte. Pokud zaškrtnete „jiné“, uveďte konkrétní příklad/y.*

- Pinterest
- skupiny pro učitele MŠ na sociálních sítích
- DVPP (další vzdělávání pedagogických pracovníků)
- knihy od Kateřiny Jančaříkové (např. Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání)
- jdeteven.cz
- jiná

13. Zúčastnili jste se v uplynulém roce nějakého DVPP s tématem týkajícím se přírody? Pokud ano, jakého? *Uveďte 1–2 konkrétní příklady téma/název (případně kdo to pořádal).*

14. Co do budoucna plánujete realizovat s dětmi v ekologické výchově? *Uveďte stručně 1–2 konkrétní příklady.*

15. Jste...

- žena
- muž

16. Jak dlouhou máte praxi v MŠ?

- do 2 let
- 3–5 let
- 6–10 let
- 11–20 let
- 21–30 let
- více jak 30 let

17. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- střední odborná škola s maturitou
- vysoká škola – Bc.
- vysoká škola – Mgr.
- vyšší odborná škola – DiS.
- Jiná

18. Zaměření MŠ

- Začít spolu
- Inteligence dle Gardnera
- žádný
- jiná

19. Kolik tříd má Vaše MŠ?

- 1–2 třídy
- 3–4 třídy
- více než 5 tříd

20. V jakém okrese se nachází Vaše mateřská škola?

- okres Hradec Králové
- okres Náchod

Děkuji za čas, který jste věnovali tomuto dotazníku.

Pokud budete chtít znát výsledky dotazníkového šetření, můžete mi zde zanechat Váš e-mail.